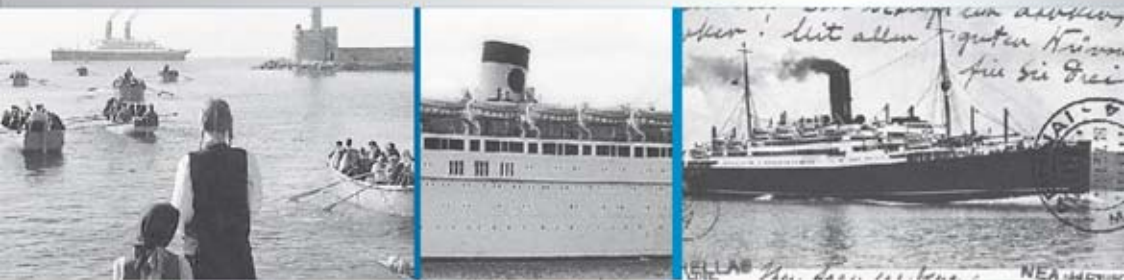

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Συναξάρι
Αντρέα Κορδοπάτη
ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ: Αμερική

Θανάση Βαλτινού

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Συναξάρι
Αντρέα Κορδοπάτη
ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ:
Αμερική

Θανάση Βαλτινού

Βιβλίο Εκπαιδευτικού

Έρευνα - Συγγραφή
Βασιλική Σελιώτη, *Φιλολόγος*

ΛΕΥΚΩΣΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

**Θανάση Βαλτινού, Συναξάρι Αντροέα Κορδοπάτη,
Βιβλίο πρώτο: Αμερική**

Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Α' Ενιαίου Λυκείου

Έρευνα - Συγγραφή

Βασιλική Σελιώτη, Φιλολόγος

Εποπεία

Σπύρος Αντωνέλλος, Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων

Φιλοτέχνηση εξωφύλλου

Χρύση Σιαμμάς, Λειτουργός ΥΑΠ

Ηλεκτρονική Σελίδωση

Μαρίνα Άστρα Ιωάννου, Λειτουργός ΥΑΠ

Θεόδωρος Κακουλλής, Λειτουργός ΥΑΠ

Συντονισμός έκδοσης

Μαρίνα Άστρα Ιωάννου, Λειτουργός ΥΑΠ

Γενικός Συντονισμός

Χρίστος Παρπούνας, Συντονιστής ΥΑΠ

ISBN σειράς: 978-9963-0-4537-2

ISBN: 978-9963-0-4540-2

Εκτύπωση: Κώνος Λτδ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με ιδιαίτερη χαρά προλογίζω το υποστηρικτικό υλικό για το έργο *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη, βιβλίο πρώτο: Αμερική του Θανάση Βαλτινού*, που παραδίδεται στους φιλόλογους για αξιοποίησή του στη διδακτική πράξη.

Τη χρονιά αυτή ολοκληρώνεται η προσπάθεια για ανανέωση όλων των όλων των λογοτεχνικών βιβλίων που διδάσκονται στη Μέση Εκπαίδευση, ανανέωση που ξεκίνησε από την προηγούμενη χρονιά με την εισαγωγή του *Διπλού Βιβλίου* στη διδακτέα ύλη της Γ' Λυκείου.

Η ετοιμασία του εγχειριδίου για το λογοτέχνημα του Θ. Βαλτινού εντάσσεται στο πλαίσιο της πάγιας πολιτικής του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού να διευκολύνει τους εκπαιδευτικούς στο διδακτικό τους έργο. Συγχαίρω θερμά τους συντελεστές που εργάστηκαν για την παραγωγή του: τον Επιθεωρητή Φιλολογικών Μαθημάτων κ. Σπύρο Αντωνέλλο που είχε την εποπτεία του υλικού και τη φιλόλογο κ. Βασιλική Σελιώτη για τη συγγραφή του.

Δρ Ζήνα Πουλλή
Διευθύντρια Μέσης Εκπαίδευσης

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το βιβλίο του εκπαιδευτικού για το «Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ: Αμερική» του Θανάση Βαλτινού αποτελείται από τρία μέρη.

Το Μέρος Α' (Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ) περιλαμβάνει στοιχεία που φωτίζουν τον πρόσωπο και το έργο του συγγραφέα, κυρίως όμως το υπό διδασκαλία αφήγημα. Γι' αυτό έχουν συμπεριληφθεί εκτός από το βιογραφικό και την εργογραφία και συνεντεύξεις του ίδιου.

Το Μέρος Β' (ΤΟ ΕΡΓΟ) παρουσιάζει το ίδιο το αφήγημα, παρέχοντας στοιχεία που υποβοηθούν την ερμηνευτική του ανάγνωση αλλά και σχόλια μελετητών του έργου. Σημείο αναφοράς είναι πάντα το ίδιο το κείμενο, την προσέγγιση του οποίου υποστήριξε η βιβλιογραφία που παρατίθεται στο τέλος.

Το Μέρος Γ' (ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ) με όσα περιλαμβάνει προορίζεται να ενισχύσει τη διδακτική πράξη.

Ωστόσο, το εγχειρίδιο αυτό πρέπει να αντιμετωπιστεί από τους διδάσκοντες ως μια αφετηρία για προβληματισμό και μελέτη σχετικά με το «Συναξάρι» και τη διδασκαλία του και όχι ως μια υποδειγματική ερμηνευτική και διδακτική πρόταση που πρέπει να υιοθετηθεί χωρίς παρεκκλίσεις. Απεναντίας, κάθε φιλόλογος μπορεί και πρέπει να επιστρατεύσει τη δημιουργικότητά του και να αξιοποιήσει τις γνώσεις του, έτσι ώστε διαφοροποιώντας τη διδασκαλία του να βοηθήσει τους μαθητές του να ανακαλύψουν το μορφωτικό και αισθητικό πλούτο του έργου.

Βασιλική Σελιώτη

**Λογοτεχνία
είναι η αέναη
προσπάθεια
να ξεπεραστεί
ο χρόνος.
Προσπάθεια
με πολλά
σισύφεια
χαρακτηριστικά.**

Θανάσης Βαλτινός

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α΄: Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

1. Βιογραφικό σημείωμα – Εργογραφία 11
2. Συνεντεύξεις του συγγραφέα για το «Συναξάρι
Αντρέα Κορδοπάτη: Βιβλίο Πρώτο: Αμερική» 13

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΤΟ ΕΡΓΟ

1. Εισαγωγή 23
2. Ο τίτλος 24
3. Η δομή 24
4. Η τεχνική (αφήγηση – γλώσσα) 26
5. Το ευρύτερο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο 29
6. Οι διαδικασίες μετανάστευσης 31
7. Η ιστορία του Αντρέα Κορδοπάτη 31
8. Ο ήρωας 38
9. Ο Αντρέας Κορδοπάτης και οι άλλοι 42
10. Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη: Βιβλίο δεύτερο:
Βαλκανικοί – '22 43
11. Για το Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη:
Βιβλίο Πρώτο: Αμερική 44

ΜΕΡΟΣ Γ΄: ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

1. Διδακτικοί στόχοι 55
2. Σενάριο διδασκαλίας 56
3. Ενδεικτικές ερωτήσεις 57
4. Θέματα για μικρές μελέτες - έρευνες 59

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ 61

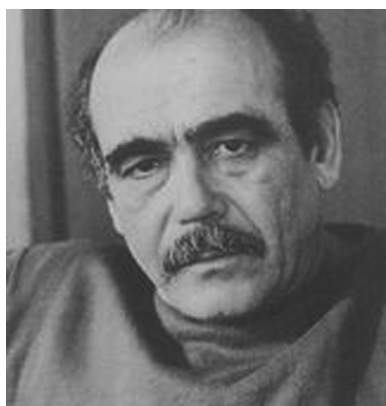
Παράρτημα – Οι διαδρομές του Αντρέα Κορδοπάτη 73

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ 78

ΜΕΡΟΣ

Α΄

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

1. α) Βιογραφικό σημείωμα

Ο συγγραφέας Θανάση Βαλτινός γεννήθηκε στο χωριό Καρατούλας της Κυνουρίας το 1932. Οικογενειακές μετακινήσεις που συνδέονται με τις δυσκολίες της εποχής θα τον οδηγήσουν να φοιτήσει στα Γυμνάσια Σπάρτης, Γυθείου και Τριπόλεως. Στην Τρίπολη θα ζήσει τις αγριότητες του Εμφυλίου κι εκεί θα συνδεθεί φιλικά με συμμαθητή του, ο οποίος είναι ανεψιός του Αντρέα Κορδοπάτη. Το 1950 θα εγκατασταθεί στην Αθήνα, θα εισαχθεί στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο θα εγκαταλείψει και τελικά θα κάνει σπουδές κινηματογράφου. Στη συνέχεια θα υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία ως καταδρομέας στα ΛΟΚ.

Ως λογοτέχνης, θα πρωτοεμφανιστεί το 1958 στο περιοδικό *Ταχυδρόμος* με το διήγημα «Κατακαλόκαιρο». Το 1963 θα πρωτοδημοσιεύσει στο περιοδικό *Εποχές* το έργο του «Η κάθοδος των εννιά». Το 1964 (Ιανουάριος – Φεβρουάριος) θα δημοσιεύσει σε συνέχειες στο περιοδικό *Ταχυδρόμος* το έργο του «Το Συναξάρι του Ανδρέα Κορδοπάτη. Βιβλίο Πρώτο: Αμερική». Το 1970 συμμετέχει με το διήγημά του «Ο γύψος» στα «18 Κείμενα», τόμο με κείμενα κατά της δικτατορίας. Μετά το 1974 έζησε κατά διαστήματα στο εξωτερικό: Αγγλία, Δυτικό Βερολίνο και Η.Π.Α., καλεσμένος από Πανεπιστήμια και άλλα πνευματικά ιδρύματα. Έχει μεταφράσει τις «Τρωάδες» του Ευριπίδη και την «Ορέστεια» του Αισχύλου, που παίχτηκαν στην Επίδαυρο το 1979 και 1980 αντιστοίχως, από το Θέατρο Τέχνης, σε σκηνοθεσία Καρόλου Κουν.

Συνεργάστηκε για τη συγγραφή σεναρίων όπως για την *Αναπαράσταση*, τις *Μέρες του '36* και το *Ταξίδι στα Κύθηρα* του Θ. Αγγελόπουλου. Για την τελευταία αυτή ταινία του απονεμήθηκε το 1984 το βραβείο σεναρίου στο φεστιβάλ Καννών, το οποίο μοιράστηκε με τους Θ. Αγγελόπουλο και Τ. Γκουέρο. Το 1983 προβλήθηκε στο φεστιβάλ Θεσ/νίκης η ταινία του Χρ. Σιοπαχά *Η κάθοδος των εννιά*, σε σενάριο του Θ. Βαλτινού.

Το 1990 ο συγγραφέας τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος για το βιβλίο: «Στοιχεία για την Δεκαετία του '60». Εί-

να μέλος της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών, της Εταιρείας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων, καθώς και της Εταιρείας Συγγραφέων της οποίας υπήρξε ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος επί σειρά ετών. Την περίοδο 1989-1990 διετέλεσε γενικός Διευθυντής της ΕΡΤ2. Το 2002 τιμήθηκε με το Διεθνές Βραβείο Καβάφης, ενώ το 2004 του απονεμήθηκε ο Χρυσός Σταυρός της Τιμής για την προσφορά του στα γράμματα και τις τέχνες από τον Πρόεδρο της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλο.

β) Εργογραφία

Συναξάρι του Αντρέα Κορδοπάτη (Βιβλίο πρώτο: Αμερική). Αθήνα, Κέδρος, 1972.

Τρία ελληνικά μονόπρακτα. Αθήνα, Κέδρος, 1978

Η κάθοδος των εννιά. Αθήνα, Κέδρος, 1978

Μπλε βαθύ σχεδόν μαύρο. Αθήνα, Στιγμή, 1985

Στοιχεία για τη δεκαετία του '60. Αθήνα, Στιγμή, 1989

Θα βρείτε τα οστά μου υπό βροχήν (διηγήματα). Αθήνα, Άγρα, 1992

Φτερά μπεκάτσας. Αθήνα, Άγρα, 1992

Ορθοκωστά. Αθήνα, Άγρα, 1994

Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη (Βιβλίο δεύτερο: Βαλκανικοί-'22).

Αθήνα, Ωκεανίδα, 2000

Εθισμός στη νικοτίνη. Αθήνα, Μεταίχμιο, 2003

Ημερολόγιο 1836-2011, Ωκεανίδα, 2001

Σχισμή φωτός, Ολκός, 2001

Βιβλία του έχουν μεταφραστεί στα αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά ολλανδικά, ιταλικά, σουηδικά και τουρκικά.

Η βιογραφία του Θ. Βαλτινού είναι βασισμένη στο «Χρονολόγιο Θανάση Βαλτινού» του Λεύκιου Ζαφειρίου, περ. ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ τχ. 1802.

2. Συνεντεύξεις του Θ. Βαλτινού

α) Μια συνομιλία με το Σάββα Παύλου, περ. ΑΚΤΗ, Έτος Β', Τεύχος 6, 1991 (απόσπασμα)

Σ. Π.: Τα δύο πρώτα βιβλία σου τα άφησες για χρόνια δημοσιευμένα σε περιοδικά. Η κάθοδος των Εννιά πρωτοδημοσιεύτηκε στις Εποχές το 1963 και κυκλοφόρησε σε αυτοτελή έκδοση το 1978 - ύστερα από δεκαπέντε χρόνια - το Συναξάρι Ανδρέα Κορδοπάτη πρωτοδημοσιεύτηκε στον Ταχυδρόμο 1964 και κυκλοφόρησε σε αυτοτελή έκδοση το 1972. Έγινε αυτό τυχαία ή συνειδητά κι αν είναι το δεύτερο πώς και γιατί το αποφάσισες αυτό;

Θ. Β.: *Υπάρχει συχνά μια σχέση φетиχιστική ανάμεσα στο συγγραφέα και στα κείμενά του. Βεβαίως υπάρχουν και πάρα πολλοί άλλοι λόγοι προσωπικού χαρακτήρα, που τους ομολογεί ή δεν τους ομολογεί κανείς. Πάντως με τη δημοσίευση ενός κειμένου, έστω και σε περιοδικό, έχει κλείσει ο κύκλος της σχέσης του συγγραφέα με το προϊόν του, με αυτό που γράφει - γράφει κάτι, δημοσιεύεται, κοινοποιείται, δηλαδή γίνεται η προβολή προς ένα κοινό που είναι ο φυσικός αποδέκτης αυτού του προϊόντος. Η λειτουργία έχει ολοκληρωθεί. Από κει και πέρα αν θα βγει σε βιβλίο, αν δε θα βγει ή αν θ' αργήσει να βγει είναι πράγματα που εξαρτώνται από διαθέσεις, από προβλήματα ιδιαίτερου χαρακτήρα και εν πάση περιπτώσει καμιά φορά δεν ξέρει κανείς ή δεν μπορεί να δώσει μια απάντηση γιατί γίνεται έτσι ή γιατί γίνεται αλλιώς.*

Σ. Π.: Υπάρχουν όμως κάποια εγγενή προβλήματα στην επαφή με το αναγνωστικό κοινό (σε σχέση μ' αυτή την επιλογή που έκανες). Μια αυτοτελής έκδοση υπάρχει στα βιβλιοπωλεία, σε σπίτια φίλων, στη βιβλιοθήκη τους, επανεκδίδεται αν έχει ζήτηση. Όμως ένας φοιτητής του 1971 π.χ. που θα ανακάλυπτε τις Εποχές του 1963 ή τον Ταχυδρόμο του 1964;

Θ. Β.: *Ναι αυτό είναι σωστό σαν ερώτημα. Απ' την άλλη μεριά είναι σωστή επίσης η άποψη πως ο συγγραφέας έχει τις εντελώς προσωπικές του σχέσεις με τα κείμενά του. Μπορεί να είναι σχέσεις απώθησης, σχέσεις αλληλοσπαραγμού, σχέσεις «όχι φυσιολογικές». Είπα μια σχέση φетиχιστική αλλά μ' αυτό προσπάθησα να*

κρύψω διάφορα άλλα πράγματα, ίσως μια σχέση ναρκισσιστική αν θέλετε. Καμιά φορά μπαίνουν στη μέση αμφιβολίες, αστάθειες όχια προς το συγκεκριμένο έργο αλλά προς το χαρακτήρα, προς τη λειτουργία αυτής της δουλειάς. Τον γραψίματος. Ερωτηματικά που μπορεί να είναι πάρα πολύ σκληρά.

Σ. Π.: Τα πρώτα βιβλία σου (Η Κάθοδος των Εννιά, Το Συναξάρι Ανδρέα Κορδοπάτη) είχαν εμφανιστεί τα συνεκτικά στοιχεία της αφήγησης (πρώτο πρόσωπο, συνεχής ροή της εξέλιξης της ιστορίας). Στα τελευταία βιβλία σου (Τρία ελληνικά μονόπρακτα, Στοιχεία για τη δεκαετία του '60), τα συνεκτικά στοιχεία δεν είναι τόσο εμφανή, είναι πολύ υπόγεια (υπάρχει το εύρημα, η παράλληλη ροή του κειμένου ή των κειμένων κλπ.). Και μπαίνω αμέσως στην ερώτηση, αν είναι συνειδητή υιοθέτηση μιας πεζογραφικής μορφής αυτή η επιλογή ή οδήγησε σ' αυτό η ίδια η δυναμική του κειμένου; Με άλλα λόγια είναι μια ψυχραιμη συνειδητή στάση, επιλογή ή μια εν θερμώ επιλογή που επέβαλε η ανασπείρωση του κειμένου;

Θ. Β.: *Θα έλεγα ότι είναι μια πολύ ζυγισμένη απόφαση, που κυρίως επηρεάζεται από τη θεματολογία των βιβλίων ή έχει σχέση μ' αυτή τη θεματολογία. Θα μείνω στα Στοιχεία για τη δεκαετία του '60, ένας χώρος, μια εποχή που έκρινα ότι δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί με κανένα άλλο τρόπο μόνο μ' αυτό τον ξηρό κατ'επίφαση συλλεκτικό τρόπο. Δεν είναι βεβαίως μια αλλαγή πορείας, δε θα το 'λεγα σα μια συμπεριφορά, σα μια στάση ή σα μια πρόταση γραφής. Ήτανε το ίδιο το θέμα, που κατά κάποιον τρόπο όρισε την αντιμετώπισή του.*

Σ. Π. Επεμβαίνω γιατί στον Εθισμό στη Νικοτίνη επιστρέφεις σ' ένα είδος γραφής που πλησιάζει τα δύο πρώτα.

Θ. Β.: *Δεν πρόκειται για επιστροφή. Επιστροφή μόνο σε σχέση με τα δυο πρώτα που έχουν προηγηθεί. Ο Εθισμός στη Νικοτίνη ακολουθεί και αμέσως έπειτα ακολουθούν τα Στοιχεία για τη δεκαετία του '60. Βεβαίως ενδιαμέσως είναι το Μπλε βαθύ.*

Υπάρχει λοιπόν μια κατ'επιλογήν απόφαση γιατί χρησιμοποιεί κανείς, ποιους τρόπους, ποιες γραφές χρησιμοποιεί και αυτές οι αποφάσεις προσδιορίζονται ακριβώς από το αντικείμενο με το οποίο πρόκειται να ασχοληθεί. Στα Τρία ελληνικά μονόπρακτα, πάλι η

ίδια απόφαση, οι ίδιοι λόγοι έκριναν το σχήμα, τη μορφή που πήρε το βιβλίο. Δε θα μπορούσε, κατά κανένα τρόπο, αυτό το υλικό να αντιμετωπιστεί από μένα παρά μονάχα σαν μια παρουσίαση αυθεντικών κειμένων. Ως ένα σημείο άλλωστε μερικά απ' αυτά είναι αυθεντικά ή περίπου αυθεντικά κείμενα. Στη Δεκαετία του '60 έγινε μια εκμετάλλευση υπαρκτών πραγμάτων, αλλά ταυτόχρονα και μια αναίρεσή τους, μια ανατροπή τους. Αυτός ο χώρος, ο ιστορικο-κοινωνικός, μιας εποχής δεν μπορούσε να αντιμετωπιστεί με άλλον τρόπο, διότι δε θα είχε νόημα πια. Το να κάνεις ένα κλασικότροπο μυθιστόρημα πάνω σ' αυτή τη σημαντική δεκαετία θα οδηγούσε πιθανότατα, τουλάχιστον αυτοί ήταν οι δικοί μου φόβοι, πάλι σε μια μερίδα από τα ίδια.

Συχνά οι αποφάσεις μας αυτές έχουν σχέση με μια τάση, - όχι να πρωτοτυπήσουμε - να κάνουμε πιο αποτελεσματικό το γράψιμο. Ξεκινάμε από ανάγκες, από καταναγκασμούς. Έχουμε φτάσει σ' ένα σημείο κορεσμού. Συχνά λειτουργεί πολύ πιο καίρια ένα ξηρό τηλεγραφικό κείμενο, ένα κείμενο που είναι άκρως «αντιλογοτεχνικό». Μια ανακοίνωση της αρχής ή μια ανακοίνωση του μετεωρολογικού δελτίου καμιά φορά εμπεριέχουν πολύ περισσότερο λυρισμό απ' όσο η προσπάθεια να «ωραιοποιηθεί» το περιεχόμενο αυτών των πραγμάτων.

β) Συνέντευξη στη Μαίρη Παπαγιαννίδου, εφ. Το Βήμα, 16/7/2000

Μ. Π.: Αφότου πρωτοδημοσιεύτηκε το «Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη», το 1964, κυκλοφόρησε το ερώτημα ποιος είναι ο αληθινός Αντρέας Κορδοπάτης. Με αυτό το δεύτερο βιβλίο θεωρείτε ότι αποκαλύπτεται πλέον η οντότητα αυτού του ατόμου;

Θ. Β.: Στον πρώτο τόμο του Συναξαριού υπάρχει ένας πρόλογος. Δεν πρόκειται ακριβώς για εξωκειμενικό στοιχείο. Είναι μέρος της δραματοποίησης του βιβλίου. Ο συγγραφέας εκμεταλλεύεται μια παλιά συνήθεια επιδιώκοντας να την ανανεώσει. Ένα είδος αναφοράς στον αναγνώστη, που, ενώ φαινομενικά τον ενημερώνει για τον ήρωα, ουσιαστικά αποβλέπει στη συσκότιση και κατ' επέκταση στη μυθοποίηση. Σε αυτόν τον πρόλογο βρίσκεται ο υπαρκτός

Κορδοπάτης, με χρονολογίες και τα λοιπά. Ο αληθινός όμως έπεται.

Μ. Π.: Αν όχι ο υπαρκτός, ποιος είναι ο αληθινός Κορδοπάτης;

Θ. Β.: *Είναι όλοι εκείνοι που προσπάθησαν να δραπετεύσουν από τη νεοελληνική ένδεια. Υπέστησαν τα πάντα: ταπεινώσεις, κακουχίες. Τα κατάφεραν ωστόσο. Αυτούς καλύπτει το μοντέλο Κορδοπάτης. Ακολούθησαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η εκστρατεία στην Ουκρανία. Ένα σώμα στρατού πήγε εκεί. Το Α' Σώμα υπό τον στρατηγό Νίδερ. Υποθέτω ότι πρόκειται για εξελληνισμένο Βαναρό. Η Μικρασιατική Καταστροφή. Επικά χρόνια. Οι μισοί απ' όσους πολέμησαν τότε ήταν μετανάστες που γύριζαν να υπερασπίσουν την πατρίδα εθελοντές. Η φορά άλλαξε: Έφυγαν - γύριζαν. Το μοντέλο Κορδοπάτης δεν επαρκούσε... Έπρεπε να διαφοροποιηθεί. Διασπάστηκε σε μια ποικιλία φωνών. Υποκαταστάθηκε, χωρίς να καταλυθεί πάντως. Ενοποιητικός ομφάλιος λώρος παρέμεινε μια σταθερή γλωσσική αντίληψη. Αυτή συνδέει τον έναν με τους άλλους.*

Μ. Π.: Και όμως πολλοί θα ήθελαν να ξέρουν αν υπήρχε ο πελοποννήσιος γέροντας.

Θ. Β.: *Έχει σημασία να το μάθουμε; Δεν παραγνωρίζω το ανεκδοτολογικό ενδιαφέρον του πράγματος. Μπορώ να το ικανοποιήσω αυτό το ενδιαφέρον. Με τον γέροντα Αντρέα Κορδοπάτη έχω φωτογραφηθεί προ πολλών ετών. Παρεμφερείς περιέργειες πάντως ενισχύουν την πεποίθησή μου για την επαρχιακή υστέρησή μας ως προς τους ορίζοντες και τους δρόμους στους οποίους έχει ανοιχτεί η λογοτεχνία. Με απογοητεύει το γεγονός ότι το κοινό της κινείται ορισμένες φορές ακόμη σε τόσο συντηρητικά πλαίσια.*

Μ. Π.: Γιατί αποφεύγετε με τόση συνέπεια τον παραδοσιακό τρόπο αφήγησης, την ομαλή αφηγηματική τεχνική;

Θ. Β.: *Η γραφή, ως είδωλο μιας ομαλής γλώσσας, είναι πάντα ανώμαλη. Αυτό το αποσπώ από μια παλιότερη συνέντευξή μου. Συχνά οι μορφές φθείρονται από την επανάληψη ή την κακή χρήση. Και στην τέχνη η ανανέωση των μορφών είναι απαραίτητη. Είναι μια ανάγκη δραστηριότητας.*

Μ. Π.: Βάζετε προσωπικά σας στοιχεία στα γεγονότα και στις ιστορίες που ανασυνθέτετε;

Θ. Β.: Κάθε βιβλίο είναι μια μορφή αυτοβιογραφίας. Γεμάτο δηλαδή από προσωπικά στοιχεία. Κάτι ακόμη: όλοι οι ήρωές μου, ανεξαρτήτως φύλου ή ηλικίας, είναι κομμάτια μου. Δεν πρέπει να μας παρουσιάζουν τα κατά περίπτωση χρησιμοποιούμενα χρονικά - ιστορικά πλαίσια. Ούτε τα διάφορα προσώπια που επινοεί ένας συγγραφέας. Αυτά είναι για να ξεγελιέται ο ίδιος, για την αναγκαία παραπλάνηση. Τα όνειρα, οι στερήσεις, οι φόβοι, οι φιλοδοξίες, ένα σωρό ακόμη άπιαστα πράγματα είναι στοιχεία του βίου μας. Και η λογοτεχνία είναι πάντα μια προσωπική ιστορία. Το μυστήριο είναι ακριβώς αυτό: Μια τόσο ιδιωτική υπόθεση να αφορά περισσότερους του ενός.

Μ. Π.: Στην οργάνωση παράλληλων αφηγήσεων προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ενός σχεδίου. Πότε θεωρείτε ότι ο αριθμός των αφηγήσεων είναι επαρκής για την αναπαράσταση μιας εποχής;

Θ. Β.: Υπάρχει πάντα ένα σχέδιο, έστω και αν δεν είναι με σαφήνεια διατυπωμένο. Υπάρχει στο μυαλό του συγγραφέα όχι για να ακολουθηθεί πιστά αλλά για να ανατραπεί σε κάθε στιγμή. Συχνά η αναπαράσταση μιας εποχής δεν είναι το κύριο ζητούμενο ή μπορεί να αποτελεί απλώς πρόσχημα. Κλασικό παράδειγμα ο Καβάφης. Όλα εξαρτώνται από τον στόχο που βάζεις μπροστά σου και όσο πιο λανθάνων τόσο το καλύτερο. Φυσικά ένα βιβλίο δεν χτίζεται τόσο απλά. Λειτουργούν ένα σωρό άλλοι παράγοντες. Η γλώσσα, παραδείγματος χάριν, είναι ένας από αυτούς. Αποφασιστικός. Καμιά φορά χρειάζεται να εξαντληθούν τα πράγματα, να τραβηχτούν ως τα άκρα. Επικίνδυνες καταστάσεις. Μια κίνηση κύκλωσης από πολλές, διαφορετικές, κατευθύνσεις. Το πού θα σταματήσει κανείς είναι ζήτημα πείρας ή ίσως ενστίκτου· συγγραφικού ενστίκτου.

Μ. Π.: Επιδιώκετε κάθε φορά την ανασύσταση της γλώσσας μιας εποχής παραθέτοντας αφηγήσεις με την ταχύτητα της ομιλίας. Θεωρείτε ότι ο προφορικός λόγος είναι η πιο αυθεντική έκφραση του ψυχισμού των ανθρώπων;

Θ. Β.: Όχι απαραίτητα. Ο προφορικός λόγος, όταν δεν είναι βιασμένος, έχει αυθεντικότητα, κουβαλάει ωστόσο και μπόλικη σαβούρα.

Να κάνουμε τους απαραίτητους διαχωρισμούς. Προφορικός λόγος είναι αυτός που εκφέρεται αυθόρμητα και αμέσως χάνεται. Οποιαδήποτε άλλη εκδοχή, ακόμη και η κατά λέξη αποτύπωση αυτού του προφορικού λόγου, όταν είναι δυνατή, είναι λόγος γραπτός, δηλαδή επεξεργασμένος. Αυτό που σε ένα κείμενο ηχεί ως προφορικότητα είναι πάντα μια συγγραφική επιλογή που συναρτάται με την τεχνική. Η συντακτική αναρχία και οι νοητικές ασυνέπειες, χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου, στο γραπτό υποκατάστατό του λειτουργούν εντελώς διαφορετικά. Τούτο σημαίνει ότι απαιτείται η ανάλογη μεθόδευση. Αντίθετα με ό,τι γενικά πιστεύεται, ο προφορικός λόγος είναι λόγος αναλυτικός και εν πολλοίς χαλαρός. Η στιβαρότητά του δομείται πάνω σε άλλα στοιχεία, άσχετα με το λόγο καθεαυτόν: τόνο φωνής, ρυθμό εκφοράς, χάσματα αναστοχασμού. Στοιχεία με ιδιότητες υδραργύρου δηλαδή, στα οποία αντικατοπτρίζεται ο ανθρώπινος ψυχισμός αλλά είναι δύσκολο να δηλωθούν. Και δεν εννοώ βεβαίως να περιγραφούν. Το παιχνίδι κρύνεται πάντοτε σε αυτό το σημείο.

Μ. Π.: Έχει γραφεί ότι μμείστε τόσο καλά το ύφος των «ντοκουμέντων» σας, ώστε κινδυνεύετε να εκληφθείτε ως απλός μοντέρ έτοιμου υλικού. Ποιο είναι το μυστικό της τέλειας μίμησης;

Θ. Β.: Το μυστικό είναι η κατασκευή των ντοκουμέντων. Συνήθως αυτά είναι ένα σημείο εκκίνησης, σε πολλές περιπτώσεις είναι επινοημένα εξ υπαρχής. Υπάρχει μια πρώτη ύλη την οποία εκμεταλλεύομαι. Μπορώ να πω ένα παράδειγμα: Κάθε καλοκαίρι στην Ελλάδα ψαρεύονται διάφορα σκυλόψαρα. Υπάρχει μια μικρή είδηση σε κάποια εφημερίδα που λέει ότι το τάδε γριγκρί έπιασε δύο καρχαρίες: μια κοινότοπη είδηση. Αυτή την εκμεταλλεύομαι προσθέτοντας απλώς μια λεπτομέρεια: Τους καρχαρίες τους άνοιξαν και στην κοιλιά τού ενός βρήκαν μέσα ένα χάλκινο πόδι, το οποίο και παρέδωσαν στην τάδε Εφορεία Αρχαιοτήτων, που δεν υπάρχει, που είναι μια φανταστική Εφορεία. Τι ντοκουμέντο είναι αυτό; Ή μήπως πρόκειται για υπερρεαλισμό; Θέλω να πω ότι είναι μέσα στις υποχρεώσεις του συγγραφέα να μπορεί να ντύσει με πιστότητα ορισμένα πράγματα.

Μ. Π.: Σας ενδιαφέρει η επιστροφή στις ρίζες της γλώσσας μας ή βρίσκετε ότι η ελλειπτικότητα που χαρακτηρίζει το λαϊκό λόγο, σύμφωνα με την οποία «όσο πιο μεγάλα τα γεγονότα τόσο πιο απλά τα λόγια», δίνει χρήσιμα διδάγματα στον σημερινό λογοτέχνη;

Θ. Β.: *Σε κάθε επιστροφή υπάρχει κάτι συντηρητικό. Αυτό που με ενδιαφέρει είναι μια γλώσσα δραστική. Και αυτή δεν δίνεται, κατακτάται. Ή μαθαίνεται, αν θέλετε. Όχι στα τρέχοντα σχολεία. Δεν θα αναφέρω τους δασκάλους που κοντά τους μαθήτευσα. Πάντως πρόκειται για δασκάλους-κείμενα. Κείμενα προσिता σε όλους και πολλές φορές ανώνυμα. Αυτή η άκρα σεμνότητα. Μελετώντας το δημοτικό τραγούδι διαπιστώνει κανείς με έκπληξη ότι στην εποχή της ακμής του ο λαός που το δημιουργήσε είναι ζήτημα αν χρησιμοποιούσε χίλιες - χίλιες πεντακόσιες λέξεις. Ο πλούτος του δημοτικού τραγουδιού, αυτού του θριαμβικού κατορθώματος, δεν είχε σχέση με καμιά γλωσσική ποικιλία. Η δύναμή του πηγάζει από αλλού· από το ρίγος που μπορεί να μεταδώσει. Εδώ όμως κινδυνεύω να μπω σε χώρους μεταφυσικής. Σε ναρκοπέδια.*

Μ. Π.: Εξαλείφετε από το έργο σας κάθε ίχνος του μυθιστοριογράφου. Ο Μάριο Βίτι έχει επισημάνει ότι στη φαινομενικά αμέτοχη και ψυχρή παράθεση ενός ξένου υλικού αποκαλύπτεται μια συγκινησιακή συμμετοχή υψηλής έντασης. Έχετε διάθεση να καταγγέλλετε την πραγματικότητα, όταν συνθέτετε τα κομμάτια της;

Θ. Β.: *Όχι, η λογοτεχνία δεν καταγγέλλει. Τουλάχιστον δεν καταγγέλλει άμεσα. Βεβαίως είναι και αυτό ένα συγγραφικό κόλπο, το να αποσύρεται ο συγγραφέας. Ο συγγραφέας δεν αποσύρεται ποτέ, είναι πάντα από πίσω και ελέγχει την κάθε λεπτομέρεια. Και είναι μια ένδειξη δεξιοτεχνίας να μη φαίνεται αυτός ο χειρισμός, των λεπτομερειών ή των πραγμάτων. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται, νομίζω, ένας μεγαλύτερος βρασιμός της γραφής.*

Μ. Π.: Ανασύροντας από το παρελθόν ολόκληρες ιστορικές περιόδους σας ενδιαφέρει η απόδοση δικαιοσύνης προς κοινωνικές ομάδες ή πρόσωπα; Υπάρχει η λεγόμενη μυθιστορηματική απόδοση δικαιοσύνης;

Θ. Β.: *Θα 'λεγα πάλι ότι ούτε δικαιοσύνη αποδίδει η λογοτεχνία. Βεβαίως ο συγγραφέας τάσσεται με κάποιες καταστάσεις, με κά-*

ποιους ανθρώπους, έχει τα αισθήματά του, έστω και αν δεν τα παρουσιάζει, έστω και αν τα κρύβει, έστω και αν αποσύρεται. Δηλώνεται πάντως, είναι μ' αυτούς ή είναι μ' εκείνους, αλλά με έναν τρόπο εντελώς έμμεσο. Κυρίως, δεν μπλοκάρει με τη δική του παρουσία, με τη δική του άποψη, αυτό που θα μπορούσε να εισπράξει ο αναγνώστης. Τον αφήνει να λειτουργήσει ελεύθερα.

Μ. Π.: Έχετε δηλώσει ότι με το «Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη - Βιβλίο δεύτερο» ολοκληρώνεται ένας κύκλος δουλειάς. Ποια διαφορά θα έχει η συνέχεια;

Θ. Β.: Η συνέχεια είναι άδηλη. Έχω έτοιμα δύο ακόμη βιβλία, αλλά αυτά εντάσσονται στον κύκλο που έκλεισε. Ίσως ξαναγυρίσω σε κάτι που άφησα στη μέση το '98, για πρακτικούς λόγους. Βιβλίο, αλλά όχι με την παραδεδεγμένη έννοια. Ένας ουρηβόρος δράκων: η πλάκα του πηλού, ο πάπυρος, η περγαμινή υπήρξαν τεχνικές κατακτήσεις. Κάλυπταν τις αδυναμίες εξάπλωσης και απόλαυσης του προφορικού πολιτισμού. Με τον Γουτεμβέργιο οι κατακτήσεις συνεχίστηκαν. Έχουμε πίσω μας 3.000 χρόνια εθισμού. Η ποίηση διαβάζεται, δεν απαγγέλλεται. Πιθανότατα το φίδι θα δαγκώσει την ουρά του. Και θα είναι η τεχνολογία που θα μας βγάλει από το πηγάδι της γραφής.

ΜΕΡΟΣ

Β'

ΤΟ ΕΡΓΟ

1. Εισαγωγή

Το «Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη, Βιβλίο πρώτο: Αμερική», πρωτοδημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο περιοδικό «Ταχυδρόμος» το 1964. Ως βιβλίο κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1972 από τον εκδοτικό οίκο «Κέδρος». Από τότε, γνώρισε πολλές εκδόσεις. Με αυτό αρχίζει στο λογοτεχνικό έργο του Θ. Βαλτινού η αφήγηση της δραματικής πορείας του Ελληνισμού στον 20ο αι. Αφετηρία της εδώ είναι η πάνδημη σχεδόν μετοικεσία στις αρχές του αιώνα αυτού, φαινόμενο που έτσι κι αλλιώς έχει διάρκεια για τον Ελληνισμό μέσα στο χρόνο. Η συνέχεια της πορείας αυτής θα αποτυπωθεί στα βιβλία του που ακολουθούν και στα οποία πρωταγωνιστούν ως σκηνικό η Μικρασιατική καταστροφή, η Κατοχή, ο Εμφύλιος, οι επόμενες δεκαετίες.

Όπως και στην «Κάθοδο των εννιά», έργο που προηγήθηκε, έτσι και στο «Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη, Βιβλίο πρώτο: Αμερική» ο συγγραφέας λειτουργεί αφαιρετικά: χρησιμοποιεί το μέρος για να μιλήσει για το όλο. Παρουσιάζει την ατομική περιπέτεια για να αποδοθεί αυτή του συνόλου, μέσα στο οποίο εντάσσεται ο λογοτεχνικός ήρωας. Έτσι, θα γράψει ο Αλ. Κοτζιάς το 1972, χρόνια που εκδόθηκε το «Συναξάρι...»:

«Εκείνο που χαρίζει διαστάσεις και λειτουργικότητα σ' αυτό το επιφανειακά απλούστατο αφήγημα είναι το αριστοτεχνικό ύφος του, το στενά δεμένο με τις γνήσιες νεοελληνικές ρίζες. Έτσι, ενώ παρακολουθούμε τις τυπικές περιπέτειες ενός θεόφτωχου Πελοποννήσιου λαθρομετανάστη στην Αμερική στις αρχές του αιώνα βλέπουμε χάρη στα λεγόμενα αλλά και τα παραλειπόμενα να φωτίζονται ουσιαστικά σημαντικές πλευρές της εθνικής φυσιγνωμίας μας. Αποφλοιώνοντας το είδωλο που μας προσφέρει ο συγγραφέας διακρίνουμε βασικές δομές της νεοελληνικής κοινωνίας, που έδωξε και διώχνει από τα σπλάχνα της στρατιές ολόκληρες από άκληρους, και παράλληλα αντιλαμβανόμαστε την ψυχοσύνθεση, το πνευματικό επίπεδο, την όλη ποιότητα και κατάσταση των ανθρώπων εκείνων που πήραν και παίρνουν των ομματιών

τους αναζητώντας στην ξενιτιά ό,τι τους αρνήθηκε η πατρίδα, την επιβίωση.»

Ο Θανάσης Βαλτινός σκιαγραφεί στο συγκεκριμένο έργο ως εξής τους ήρωές του και τη στάση τους απέναντι στη μετανάστευση: είναι εκείνοι που βασανίζονται από την επιθυμία να γνωρίσουν αυτό που δεν υπάρχει και δεν πρόκειται ποτέ να υπάρξει γι' αυτό και γίνονται τολμητές της υπέρβασης. Αποστασιοποιούνται από το μίξερο παρόν της πατρίδας και με το βλέμμα στραμμένο στην επιτυχία, αγωνιούν για την άφιξη στη Γη της Επαγγελίας.

2. Ο τίτλος

Το Συναξάρι είναι σύντομη αφήγηση με αντικείμενο τα μαρτύρια και τους μάρτυρες της πίστης. Οφείλει το όνομά του στο γεγονός ότι το διάβαζαν σε συναθροίσεις - συναξείς μοναχών. Στο βιβλίο του Θ. Βαλτινού, η ασκητική μορφή του ήρωα και οι κακουχίες κατά τη σύντομη οδύσειά του παραλέμπουν επίσης σ' έναν εγκόσμιο άγιο, όχι με την έννοια του ήθους αλλά των παθών. Ο τίτλος προδίδει ότι ο συγγραφέας έχει αξιολογήσει τα βιώματα που παραδίδει στον αναγνώστη και έχει κατατάξει τον ήρωά του στο επίπεδο των μαρτύρων. Η αναφορά σε «Βιβλίο πρώτο: Αμερική» υπονοεί ότι το παρόν βιβλίο εξιστορεί μέρος μόνο απ' αυτά τα πάθη, που σχετίζονται με την αποδημία του στην Αμερική και τα οποία προφανώς έχουν και συνέχεια.

3. Η δομή

Το αφήγημα αρθρώνεται σε τρία διαδοχικά μέρη, η διαφοροποίηση των οποίων γίνεται με την αλλαγή των τυπογραφικών στοιχείων. Από το σύνολο των τριών μερών προκύπτει, παρά την ιδιαιτερότητα της διαδοχικής παρουσίας δύο αφηγητών, η θεματική συνοχή του έργου.

Στο **πρώτο μέρος** -μια μόλις παράγραφο σε μια σελίδα- ο συγγραφέας ενημερώνει εν είδει προλόγου για τον τρόπο σύνθεσης του έργου, ενώ στο τέλος του υπάρχει η χρονολογία, 12 Σεπτεμβρίου 1962. Σύμφωνα με τον ίδιο το συγγραφέα, ο πρόλογος αυτός δεν είναι εξωκειμενικό στοιχείο, αλλά μέρος της δραματοουργίας του βιβλίου. Ο ήρωας παρουσιάζεται ως υπαρκτό πρόσωπο -95άρης γέροντας- που έγραψε προσωπικά μέρος της ιστορίας (*ένα κομμάτι από τη ζωή του*), ενώ το υπόλοιπο το αφηγήθηκε στο συγγραφέα ο οποίος - όπως ισχυρίζεται- ελάχιστες επεμβάσεις έκανε, κι αυτές για λόγους τεχνικούς. Μ' αυτόν τον τρόπο, προαναγγέλλεται τόσο το είδος του λόγου -αυτοβιογραφικό- που εγγυάται την αληθοφάνεια και την πειστικότητα, όσο και η μορφή του, η γλώσσα, που δεν μπορεί παρά να αντιπροσωπεύει με ακρίβεια το μορφωτικό επίπεδο και την κοινωνική προέλευση του ήρωα. Ο αναγνώστης πάντως, είναι αδύνατο να ξεχωρίσει πού σταματάει η συμβολή του Αντρέα Κορδοπάτη, ο οποίος καταθέτει προσωπικά βιώματα και που αρχίζει η λογοτεχνική παρέμβαση του συγγραφέα, ο οποίος μεταποιεί αυτά τα βιώματα σε λογοτεχνία, μετατρέποντας τη στεγνή μαρτυρία σε αισθητικό φαινόμενο με διάρκεια, σε λογοτέχνημα.

Στο **δεύτερο μέρος**, που καλύπτει λιγότερο από μια σελίδα, δίνεται η προϊστορία του ήρωα, το γενεαλογικό του δέντρο και η εγκατάσταση της οικογένειας στο χωριό Δάρα Μαντινείας, απ' όπου ο Ανδρέας Κορδοπάτης θα εξορμήσει για τη «Γη της Επαγγελίας». Από δω και στο εξής, η φωνή που ακούγεται είναι η δική του.

Στο **τρίτο μέρος** εκτυλίσσεται η κύρια ιστορία: οι επανειλημμένες προσπάθειες - τέσσερις συνολικά - του ήρωα να μεταναστεύσει στις ΗΠΑ (στην Αμερική όπως λέει ο ίδιος), το ταξίδι του μαζί με εκατοντάδες άλλους βαλκάνιους μετανάστες, η παράνομη είσοδος του στις ΗΠΑ, οι μήνες όπου έζησε και εργάστηκε ως παράνομος μετανάστης και η άδοξη επιστροφή του, που δε μείωσε ωστόσο ούτε στο ελάχιστο την επιθυμία του να μεταναστεύσει εκ νέου.

Η προσωπική μαρτυρία του Αντρέα Κορδοπάτη θα γίνει τελικά η συλλογική έκφραση των παθών κάθε νόμιμου ή παράνομου μετανάστη της εποχής του. Οι μνήμες του ανακατασκευασμένες από το

συγγραφέα θα μετατραπούν σε κιβωτό που θα διασώσει -λογοτεχνικά αν όχι ιστορικά- τις δοκιμασίες της γενιάς του και θα βοηθήσει στη σύλληψη της ευρύτερης πραγματικότητας της εποχής του.

4. Η τεχνική

α. Αφήγηση

Από το δεύτερο μέρος και μετά, το ρόλο του αφηγητή έχει ο ίδιος ο ήρωας, ο οποίος εξιστορεί αναδρομικά και με ύφος αποστασιοποιημένο το χρονικό της δοκιμασίας του. Μία μόνο οπτική των γεγονότων υπάρχει λοιπόν, η οπτική του Ανδρέα Κορδοπάτη αφού, ο συγγραφέας, μετά το πρώτο μέρος, αποσύρεται εντελώς.

Η αφήγηση -αφήγηση γεγονότων και ευθύγραμμη χρονικά- γίνεται επομένως σε πρώτο ενικό πρόσωπο, (π.χ. *Το '903 αποφάσισα κι εγώ να ξειντευτώ., Μπήκα στο τρένο, μέσα στο βαγόνι είδα κάποιον που έμοιαζε ξενοφερμένος. Έφτασα εις Νάμπα Αϊντάχο βράδυ.*), εκτός από τις περιπτώσεις που ο ήρωας ταυτίζεται με την ομάδα οπότε το πρώτο ενικό γίνεται πρώτο πληθυντικό (π.χ. *Ζούσαμε μέσα σ' αυτή τη φρίκη, από κάτω θάλασσα από πάνω ουρανός, μας λένε και οι άλλοι, μείνετε δυο μέρες*). Η πρωτοπρόσωπη αφήγηση οδηγεί στην αριστοτελική αληθοφάνεια και ο αναγνώστης δεν έχει περιθώρια αμφισβήτησης των εξιστορούμενων παθών.

Ο λόγος αποδίδεται γραπτά, όπως ακριβώς εκφέρεται προφορικά, χωρίς να προσαρμόζεται στους συντακτικούς κανόνες ή συμβάσεις της γλώσσας (π.χ. *Του λέω, θα σηκωθείς να πιάσεις τον μεκάνκα, μεγαλύτερος του μπόση*). Κυριαρχεί η παρατακτική σύνδεση -με τη χρήση του ασύνδετου κυρίως- ένδειξη κι αυτή της απλοϊκής έκφρασης του λαϊκού ήρωα (π.χ. *Ένα μεσημέρι περνάγαμε στο κέντρο, δρόμοι φαρδιοί, ήλιος χειμωνιάτικος, βλέπουμε μια πενηνταριά φραγκοπαπάδες, κόσμο πολύ, καροτσαρίες και πεζούς*).

Οι διάλογοι που υπάρχουν στο κείμενο δε δηλώνονται με παύλα παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις και αποδίδουν τις πληροφορίες

δραματοποιημένα. Οι συζητήσεις -στοιχειώδεις πάντοτε- αποδίδονται ως εξής: Υπάρχει ένα ρήμα εξάρτησης, όπως ακριβώς στον πλάγιο λόγο, όμως ο λόγος που ακολουθεί είναι ευθύς (π.χ. *Μας λέει, μέσα είναι ο Θεοδώρης Λουμπάσης, δεν έχει εισιτήριο από δω και πέρα θα τον πετάξουν έξω. Τώρα, λέω, του Μονορού τι γίνεται;*). Τα περιστατικά εκτυλίσσονται γρήγορα, με την ταχύτητα μιας κινηματογραφικής ταινίας.

β. Γλώσσα

Η επιλογή της πρωτοπρόσωπης μαρτυρίας, καθόρισε και το είδος της γλώσσας που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Υιοθετεί το λακωνικό ύφος ενός απλοϊκού, αγράμματου χωρικού, αναπαριστώντας την προφορική λαλιά της ελληνικής αγροτιάς και των μεταναστών της στις αρχές του αιώνα. Ο λόγος στερείται συναισθηματισμού, έχει κυρίως πληροφοριακό χαρακτήρα ακόμα κι εκεί που λογικά υπάρχει συγκινησιακή φόρτιση (π.χ. *Ταξίδενα τριάμισι μερόνυχτα. Χωρίς φίλους, χωρίς Έλληνες να κουβεντιάζω, μόνος μου σαν σακί δεμένο*). Η ανάγκη της δήλωσης των συναισθημάτων του κεντρικού ήρωα, τον οδηγεί στο μικροπερίοδο λόγο που τεχνικά εξασφαλίζει τη συγκινησιακή φόρτιση του αναγνώστη αλλά όχι και του ομιλούντος προσώπου (π.χ. *Έγερνε και στα πλάγια. Τεντωνόμασαν χάμω και πιάναμε το νερό της θάλασσας όταν ήταν γαλανή. Όταν ήταν καιρός μαύρος, φίδα μας έτρωγαν. Η ψυχή του κόσμου ήταν βυθισμένη στον φόβο*).

Πρόκειται για λόγο που στηρίζεται κυρίως στο ρήμα και το ουσιαστικό (π.χ. *Κάποιος στο χωριό μας είχε εκατό δραχμές, δεν είχε φαιμελιά, κι ο Βασίλης τις δανείστηκε για να εργαστεί μοναχός του*). Επίθετα ελάχιστα υπάρχουν κι αυτά μόνο για να δείξουν κάποια διαβάθμιση ή για να προσδιορίσουν με ακρίβεια το περιβάλλον και όχι για να κοσμήσουν το λόγο (π.χ. *έπειτα έγινε μια μεγάλη δυστυχία, Εκείνη την εποχή είχαν δόξα μεγάλη, στενόχωρο το μέρος, το μαγαζάκι φτωχικό*).

Απαντώνται επίσης λέξεις ιδιωματικές (π.χ. *καλντίζει, με έντωσε, νιτερέσιο, δεν κόταγα*). Όσο η αφήγηση προχωρά, στο λεξιλόγιο

υπεισέρχονται λέξεις αγγλικές -και σπανιότερα ιταλικές και άλλες- σύμπωμα που γενικεύεται, όταν πια ο ήρωας φτάνει στην Αμερική οπότε και ο λόγος του αποδίδει το λόγο των Ελλήνων μεταναστών των αρχών του 20ου αι. Οι λέξεις αυτές όμως «ελληνοποιούνται», αποδίδονται στο ελληνικό αλφάβητο -συχνά λανθασμένα- προσαρμόζονται στην ελληνική γλώσσα (π.χ. *σαλούνι, Σανλαίκι Σίτι, φρι πες, τσέκια, τάιμ τσεκ, μπόσης, κοντάκτορας, αντρέσα, βίσκι, κέικια*). Οι ιδιωματικές λέξεις υπογραμμίζουν την τοπική ταυτότητα του ήρωα -Πελοποννήσιος από τη Δάρα Μαντινείας- ενώ οι ελληνοαγγλικές δείχνουν πώς αυτή η ταυτότητα αποκτά και μια άλλη διάσταση στην ξενιτιά, εμπλουτισμένη με καινούργια βιώματα και την ανάλογη στο περιβάλλον γλωσσική αποτύπωσή τους. Όλες αυτές οι προσθήκες λέξεων που είναι ελληνοαγγλικές «εγκυμονούν» τον κίνδυνο που ελλοχεύει για κάθε μετανάστη, για κάθε απόδημο: τη φθορά του γλωσσικού κώδικα επικοινωνίας και σιγά- σιγά του τρόπου σκέψης.

Συχνοί βέβαια είναι και οι σολοικισμοί, δηλαδή τα εκφραστικά, συντακτικά λάθη κατά την εκφορά του λόγου (π.χ. *Όσοι φυλακισμένοι ήμασταν, από δύο του καθενού.*), που οφείλονται τόσο στην άγνοια των κανόνων της ελληνικής γλώσσας από τον ήρωα, όσο και στο γεγονός ότι αποδίδεται η προφορική του ομιλία, που η ταχύτητά της επιτρέπει περισσότερα τέτοια λάθη.

Ο συγγραφέας, γενικά, διατηρεί άθικτα το λεκτικό και τη σύνταξη του ήρωά του, χωρίς φιλολογικές «βελτιώσεις». Ο Θανάσης Βαλτινός δεν ενδιαφέρεται να αναπαραστήσει τον ήρωα στην ολότητά του. Απεναντίας, ενδιαφέρεται να αναπαραστήσει το λόγο του. Εκθέτει το «λέγειν» του μετανάστη, που παγιδευμένος στη ροή των μεγάλων κοινωνικών δρώμενων, προσπαθεί με τις λέξεις να προσδιορίσει τη θέση του σ' αυτά.

Επισήμανση: Η ίδια περίπου τεχνική και γλώσσα χρησιμοποιείται με παρόμοιο τρόπο και από άλλους λογοτέχνες, όπως, για παράδειγμα, από το Στρατή Δούκα στο «Ιστορία ενός αιχμαλώτου». Και εκεί ο ήρωας εκθέτει τα προσωπικά του δεινά κατά την προσπά-

θεία του να ξεφύγει από την αιχμαλωσία. Ενδεικτικό είναι το απόσπασμα που ακολουθεί:

«Στην καταστροφή της Σμύρνης, βρέθηκα με τους γονιούς μου στο λιμάνι, στην Πούντα. Μέσ' απ' τα χέρια τους με πήρανε. Κι έμεινα στην Τουρκία αιχμάλωτος.

Μεσημέρι πιάστηκα μαζί με άλλους. Βράδιασε και τα περίπολα ακόμα κουβαλούσαν τους άντρες στους στρατώνες. Κοντά μεσάνυχτα, όπως ήμαστε ο ένας κολλητά στον άλλο, μπήκε η φρουρά κι άρχισαν να μας χτυπούν, όπου έβρισκαν, με ξύλα, και να κλοτσοπατούν όσους κάθονταν χάμω, γόνα με γόνα. Τέλος πήραν διαλέγοντας όσους ήθελαν κι έφυγαν βλαστημώντας.

Εμείς φοβηθήκαμε πως θα μας χαλάσουν όλους.

Ένας γραμματικός, που 'χε το γραφείο του πλάι στην πόρτα, μας άκουγε που μιλούσαμε λυπητερά και μας έκανε νόημα να τον πλησιάσουμε:

Σαν έρχονται, μας λέει, και σας φωνάζουν, εσείς τραβηχτείτε μέσα. Και το λόγο μου φυλάχτε τον καλά, έξω μην τον δώσετε.

Από κείνο το βράδυ, κάθε νύχτα, έπαιρναν απ' τους θαλάμους. Κι εμείς π' ακούγαμε πυροβολισμούς, απ' το Κατιφέ – Καλεσί, λέγαμε: «σκοποβολή κάνουνε».

5. Το ευρύτερο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο

Η υπόθεση έχει να κάνει με το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα προς τις ΗΠΑ. Το ρεύμα αυτό, ξεκίνησε μάλλον υποτονικά το 1870, κορυφώθηκε όμως μεταξύ του 1890-1920. Τότε, η Ελλάδα θα χάσει το 8% του πληθυσμού της, αφού την εγκαταλείπουν περίπου 25.000 άνθρωποι ετησίως αναζητώντας μια καλύτερη ζωή και είναι πρόθυμοι να το ξεπληρώσουν αυτό δουλεύοντας σκληρά. Μέχρι τότε, η ελληνική μετανάστευση είχε προορισμό τα μεγάλα αστικά κέντρα της Μεσογείου, όπου προϋπήρχαν παροικίες με πυρήνες πλούσιους Έλληνες αστούς. Την ίδια γοητεία, ως μεταναστευτικός προορισμός, ασκούν οι Η.Π.Α. την εποχή αυτή

και στους άλλους χεμαζόμενους λαούς της Βαλκανικής. Επομένως, οι Έλληνες που πέρασαν τότε τον Ατλαντικό μεταναστεύοντας ήταν μέρος ενός ευρύτερου μεταναστευτικού ρεύματος που είχε αφετηρία την ανατολική Ευρώπη και τη χερσόνησο του Αίμου (Βαλκανική).

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι μετανάστες ήταν άντρες στην πιο παραγωγική τους ηλικία. Η απόγνωση θα οδηγήσει στη μαζική τους έξοδο και την άφιξή τους κατά χιλιάδες, σε χώρες που αντιπροσωπεύουν γι' αυτούς την ελπίδα. Φεύγουν για να γλιτώσουν οι ίδιοι από την πείνα και τη δυστυχία που δέρνει τη Βαλκανική, αλλά και για να βοηθήσουν τις οικογένειές τους, που μένουν πίσω, να επιβιώσουν. Πρόκειται για ανθρώπους στερημένους, συνηθισμένους στη σκληρή δουλειά και την ένδεια, αγράμματους και μαθημένους στο στενό αλλά ασφαλή ορίζοντα του χωριού τους, χωρίς καμιά επίγνωση των δικαιωμάτων τους. Όλοι τους μίσησαν με μόνο τους εφόδιο τη σωματική τους δύναμη -εξαιρετικά χρήσιμη για την ανάπτυξη της χώρας που θα τους υποδεχόταν. Η οικονομία των Η.Π.Α. αναπτυσσόταν ραγδαία τότε λόγω της εκβιομηχάνισής της και είχε απόλυτη ανάγκη από ανειδίκευτα εργατικά χέρια, τα οποία προσείλκυσε από τις αγροτικές χώρες της ανατολικής Ευρώπης.

Την περίοδο 1890-1911, πάνω από τους μισούς μετανάστες που έφευγαν για τις Η.Π.Α. ήταν Πελοποννήσιοι, θύματα της αγροτικής κρίσης. Μέχρι το 1920, που αρχίζει να εφαρμόζεται μια πολιτική περιορισμού στην είσοδο μεταναστών, πάνω από 350.000 Έλληνες έχουν μεταναστεύσει στις Η.Π.Α. Διασκορπίζονται στην αμερικάνικη ενδοχώρα και απασχολούνται κυρίως σε ορυχεία, σιδηροδρομικές γραμμές και εργοστάσια, αλλά και ως πλανόδιοι πωλητές, λαντζέρηδες, σερβιτόροι, παπουτσήδες ή σφουγγαράδες. Σιγά - σιγά πολλοί απ' αυτούς θα προκόψουν και θα γίνουν μικροϊδιοκτήτες παντοπωλείων, ζαχαροπλασטיών κ.ά.

Οι ευκαιρίες που τους δίνει η νέα πατρίδα είναι συνυφασμένες με σκληρή εργασία, άσχημες συνθήκες διαβίωσης και πολύ συχνά με ξενοφοβικές συμπεριφορές. Ο καινούργιος προορισμός, θα κερδίσει τελικά πολλούς απ' αυτούς οριστικά. Ενώ αποδημώντας έχουν

σκοπό να γυρίσουν σύντομα μ' ένα γερό «κομπόδεμα», οι περισσότεροι δεν επέστρεψαν ποτέ ξανά.

6. Οι διαδικασίες μετανάστευσης

Συνήθως, όποιος έφευγε πρώτος από ένα χωριό, καλούσε στη συνέχεια αδέρφια, συγγενείς ή χωριανούς να τον ακολουθήσουν. Έτσι, ένα μέρος των μεταναστών συνταξίδευε με συγχωριανούς, δηλώνοντας στις αρχές ότι πρόκειται να συναντήσουν κάποιο συγγενή τους που ήδη είναι εγκατεστημένος στις ΗΠΑ.

Με τα πρώτα σημάδια μεταναστευτικής διάθεσης σε μια περιοχή, εμφανίζονταν αμέσως πράκτορες των ατμοπλοϊκών εταιρειών που διευθετούσαν τα αναγκαία για το ταξίδι (ναύλα, εισιτήριο κ.τ.λ.). Ήταν και οι πρώτοι που κέρδιζαν από την αιμορραγία του ανθρώπινο δυναμικού της χώρας τους, όχι όμως και οι τελευταίοι.

Το ταξίδι προς τις ΗΠΑ ήταν εξαιρετικά επώδυνο και διαρκούσε αρκετές εβδομάδες. Οι μετανάστες ταξίδευαν στην τρίτη θέση –ουσιαστικά στοιβαγμένοι στα αμπάρια και υποσιτισμένοι. Κατά την άφιξή τους, περνούσαν από αυστηρό υγειονομικό έλεγχο στο σταθμό αποβίβασης του Έλις Άιλαντ της Νέας Υόρκης (εδώ στη Ν. Ορλεάνη), όπου λειτουργούσε σταθμός υποδοχής και ελέγχου των μεταναστών. Οι αυστηρές διαδικασίες ελέγχου είχαν σκοπό να αποκλείσουν από την είσοδο στη χώρα τους άρρωστους και γενικά αυτούς που ήταν ανίκανοι για εργασία.

7. Η ιστορία του Αντρέα Κορδοπάτη

Ο Αντρέας Κορδοπάτης, παιδί πολυμελούς φτωχής αγροτικής οικογένειας, ζει κατά την εκπνοή του 19ου και τις αρχές του 20ου αι. στο χωριό Δάρα Μαντινείας του νομού Αρκαδίας, στην Πελοπόννησο. Η κύρια αφήγησή του -στο τρίτο μέρος του έργου- αρχίζει με τον ίδιο μαθητή του δημοτικού σχολείου, αλλά και βοηθό του μεγάλου του αδερφού Βασίλη, που δούλευε τσαγκάρης.

Α' Ενότητα

Στην πρώτη ενότητα αυτού του μέρους -που διακρίνεται με σαφήνεια από την επόμενη- δίνονται πολλά στοιχεία για τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στην ύπαιθρο την εποχή εκείνη, αν και με τρόπο συνοπτικό. Περιγράφεται μια ζωή δύσκολη που τη φτάνουν στην αθλιότητα συγκυρίες, όπως:

- ◆ ο πόλεμος του '97
 - ◆ η επιδρομή των ακριδών
 - ◆ η δράση ληστρικών συμμοριών σαν του Βασίλη Αργυρόπουλου
- Γίνεται επίσης αναφορά και στο Μακεδονικό Αγώνα, όπου βγήκε για λίγο αντάρτης ο αρχιληστής. Ορίζεται επομένως εδώ το ιστορικό – κοινωνικό πλαίσιο μιας χώρας που δεν μπορεί να εξασφαλίσει την επιβίωση των ανθρώπων της και οδηγεί αναγκαστικά στη φυγή. Έτσι, στο τέλος της μικρής αυτής ενότητας, γίνεται για πρώτη φορά λόγος για τη μετανάστευση μέσα από την εξέλιξη της ιστορίας του Αργυρόπουλου¹ που καταλήγει μετανάστης στη Νέα Υόρκη και γίνεται αφορμή να εκπατριστούν δεκάδες κάτοικοι του χωριού, μεταξύ των οποίων και δύο από τα αδέρφια του ήρωα.

Πολύ χαρακτηριστικά δίνεται ο μαζικός χαρακτήρας αυτής της φυγής. Μια μεγάλη παρέα από το ίδιο χωριό αναχωρεί για τη Νέα Υόρκη: *Ύστερα τους ξανάγραψε να φύγουν τα αδέρφια του και οι γαμπροί του. Κοντά σε κείνους πήγαν και άλλοι τριάντα Δαραίοι.* Ο μαζικός αυτός χαρακτήρας τόνωνε το ηθικό των μεταναστών, που μέσα στην αγωνία τους για το άγνωστο έβρισκαν στήριγμα ο ένας στον άλλον.

Β' Ενότητα

Η δεύτερη ενότητα ξεκινά με την απόφαση και την πρώτη απόπειρα του ήρωα να μεταναστεύσει και ο ίδιος στις 15 Μαρτίου του 1903. Αρχίζει με τη λακωνική φράση *«Το '903 αποφάσισα κι εγώ να ξενιτευτώ»* και χωρίς περιττές εξηγήσεις γιατί πήρε μια τέτοια

1. Ας σημειωθεί ότι μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897 η ληστεία γνώρισε μεγάλη άνθηση στην ελληνική ύπαιθρο και οι ελληνικές κυβερνήσεις ενθάρρυναν σιωπηλά τη μετανάστευση των ληστών ώστε να περιοριστεί το φαινόμενο.

απόφαση.

Η πρώτη του αυτή απόπειρα θα τον φέρει μέχρι τον Πειραιά, όπου οι γιατροί θα διαγνώσουν ότι πάσχει από τράχωμα, μολυσματική ασθένεια των ματιών, που τον καθιστά ακατάλληλο και ανεπιθύμητο εργάτη για την υπερπόντια «Γη της Επαγγελίας». Θα επιστρέψει στο χωριό του γνωρίζοντας στο ταξίδι της επιστροφής έναν απόδημο, που γύρισε για να επισκεφτεί τους γονείς του. Οι πληροφορίες που θα πάρει απ' αυτόν για τη ζωή στην Αμερική θα επιβεβαιώσουν την ορθή επιλογή του. Ο διάλογος μεταξύ τους είναι ενδεικτικός:

Πώς περνάγατε στην Αμερική;

Πολύ καλά, ό,τι θέλαμε τρώγαμε. Φτηνά πράματα, ρούχα, παπούτσια.

Το μεροκάματο;

Άλλος δύο δολάρια, άλλος ένα κι εβδομηνταπέντε, άλλος ενάμισι. Δουλειές πολλές;

Πολλές. Γραμμές, μίνες για τον χρυσό, για κάρβουνο και άλλες.

Μετά την επιστροφή του θα μείνει στο χωριό του ένα χρόνο. Η μόνη αναφορά που κάνει γι αυτόν το χρόνο είναι η θεραπεία που θα ακολουθήσει με σκοπό να γιατρέψει την πάθησή του και να μπορέσει να μεταναστεύσει. Όλα τα υπόλοιπα παρασιωπούνται ως ανάξια λόγου και ενδιαφέροντος.

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζεται και η ενεργοποίηση ενός άτυπου δικτύου αλληλεγγύης μεταξύ των συμπατριωτών του Αντρέα Κορδοπάτη. Όπου υπάρχει Δαραίος και μπορεί να βοηθήσει συμπατριώτη του -όπως τον Αντρέα Κορδοπάτη κατά τη διάρκεια των περιπετειών του- το κάνει χωρίς δεύτερη σκέψη.

Η διαδρομή του κατά την πρώτη αυτή προσπάθεια είναι η εξής:

Δάρα ⇒ Τρίπολη ⇒ Πειραιάς ⇒ Άργος ⇒ Μύλοι ⇒ Τρίπολη ⇒ Δάρα.

Μέρος του ταξιδιού θα το κάνει με τα πόδια καταγράφοντας αναλυτικά τη διαδρομή και τους σταθμούς της.

Νομίζοντας ότι γιατρεύτηκε, θα αποπειραθεί και πάλι να φύγει τον Οκτώβριο του 1904, φτάνοντας αυτή τη φορά μέχρι τη Νεάπολη

της Ιταλίας. Ξεκινώντας, θα επισκεφτεί στην Τρίπολη την εταιρεία Ουάιτ Σταρ Λάιν, θα εξεταστεί από το γιατρό της, ο οποίος θα τον κρίνει αποθεραπευμένο και στις 10 Δεκεμβρίου 1904 θα ειδοποιηθεί ότι μπορεί να ταξιδέψει. Θα φύγει από την Τρίπολη μαζί με τέσσερις ακόμα από το Βαλτέτσι, τα ονόματα των οποίων παραθέτει όπως και σε άλλες περιπτώσεις.

Δηλώνεται το αντίτιμο του ταξιδιού (550 δρχ. για το Ποκατέλι του Αϊντάχο όπου ζουν τα αδέρφια του και 10 δρχ. ασφάλεια συμβολαίου). Θα μείνει για τρεις μέρες στην Αθήνα με τους άλλους και αφού εξεταστούν και πάλι από γιατρούς θα επιβιβαστούν στο γερμανικό πλοίο Λόιντ. Λεπτομέρεια όχι χωρίς σημασία: το βράδυ τους κλειδώνουν, ώστε να μην μπορούν να βγουν στο κατάστρωμα. Το πλοίο θα φτάσει μέχρι τη Νεάπολη της Ιταλίας, όπου αποβιβάζονται με ευθύνη της εταιρείας. Τρεις μέρες αργότερα, λίγο πριν επιβιβαστούν στο πλοίο για τη Νέα Υόρκη, θα κριθεί και πάλι ακατάλληλος -μαζί με άλλους- από το γιατρό και θα επιστρέψει στην Ελλάδα αφού επιδέξια αγοράσει κάποια πράγματα. Στον Πειραιά θα αρνηθούν να τους επιστρέψουν την εγγύηση συμβολαίου όπως και στην Τρίπολη αφού η εταιρεία χρεοκόπησε. Θα επιστρέψουν όλοι στα χωριά τους και μετά τη γιορτή των Φώτων παρακινήμενοι από τον Ανδρέα Κορδοπάτη όσοι επέστρεψαν θα διεκδικήσουν και θα πάρουν πίσω τα λεφτά που η εταιρεία τους χρωστούσε.

Κατά τη δεύτερη αυτή απόπειρα γίνεται λόγος για τα μεταναστευτικά γραφεία (Ουάιτ Σταρ Λάιν) και τους πράκτορές τους στην επαρχία (Καράμπελας), καθώς και στις ατμοπλοϊκές εταιρείες που πλούτιζαν εκμεταλλευόμενες τους μετανάστες.

Η διαδρομή του κατά τη δεύτερη απόπειρά του είναι η εξής:
 Δάρα ⇒ Τρίπολη ⇒ Αθήνα ⇒ Πειραιάς ⇒ Νεάπολη ⇒ Πειραιάς ⇒ Τρίπολη ⇒ Δάρα

Γ' Ενότητα

Η ενότητα περιγράφει δύο ακόμα προσπάθειες φυγής, από τις οποίες η τελευταία θα αποδειχτεί επιτυχής.

Η τρίτη κατά σειρά απόπειρα λοιπόν θα γίνει τον Απρίλιο του 1907. Ξεκινώντας, δίνει όμως μια νέα πληροφορία: Η μητέρα του ήρωα δε θέλει να μεταναστεύσει ο γιος της και για να τον εμποδίσει προσπαθεί να τον παντρέψει. Τίποτα όμως δεν είναι ικανό να αποπροσανατολίσει τον Αντρέα Κορδοπάτη. Τον Απρίλιο θα φύγει περπατώντας για την Πάτρα απ' όπου όπως πληροφορήθηκε θα αναχωρούσε πλοίο για τις ΗΠΑ. Θα φτάσει περπατώντας και σχεδόν άρρωστος. Ο γιατρός θα τον κρίνει για μια ακόμα φορά ακατάλληλο, θα του δώσει φάρμακα κι αυτός θα επιστρέψει αφού εξασφαλίσει ότι τον Σεπτέμβριο θα τον ειδοποιήσουν εκ νέου. Κατά την επιστροφή στο χωριό θα 'ρθει αντιμέτωπος με μια παράπλευρη, δυσάρεστη όψη της ξενιτιάς. Σ' ένα χωριό, θρηνούν ένα παλικάρι που σκοτώθηκε στην Αμερική. Η επιστροφή του θα κλείσει με τον ακόλουθο μικρό διάλογο:

Δεν απόστασες; Μου λέει η μάνα μου.

Όχι.

Ο μισεμός στο Νέο Κόσμο, παραμένει για τον Αντρέα Κορδοπάτη αταλάντευτος στόχος.

Η διαδρομή του κατά την τρίτη απόπειρά του είναι η εξής:

Δάρα ⇒ Σουδενά ⇒ Καλάβρυτα ⇒ Διακοφτό ⇒ Πάτρα ⇒ Καλάβρυτα ⇒ Χάνι της Αγγελίνας ⇒ Μαζείκα ⇒ Δάρα.

Η τελευταία και κατά μία έννοια επιτυχημένη προσπάθεια θα λάβει χώρα πέντε μήνες αργότερα όταν θα ειδοποιηθεί από το Μαλούχο, πράκτορα της εταιρείας Αυστροαμερικάνα στην Τρίπολη. Θα αναχωρήσει μαζί με τον αδερφό του Πάνο και έξι ακόμα συγχωριανούς του στις 5 Οκτωβρίου 1907 και μέσω Κορίνθου θα φτάσουν στην Πάτρα. Το μικρό ταξίδι θα αμαυρώσουν δυσοίωνα περιστατικά, όπως ο θάνατος ενός σιδηροδρομικού και ο τραυματισμός του Πάνου. Στην Πάτρα θα εφοδιαστούν όσο μπορούν και την επόμενη μέρα θα αναχωρήσουν.

Το ταξίδι

Θα ταξιδέψουν για τις ΗΠΑ μέσω του Παλέρμιο της Σικελίας με το πλοίο «Σοφία Χόμπερ» της εταιρείας Αυστροαμερικάννα.

Οι επιβάτες:

Είναι μετανάστες κυρίως από τα Βαλκάνια και τις γύρω περιοχές -ένα φορτίο κι αυτοί όπως όλα τ' άλλα:

Ήμαστων κοντά τρεις χιλιάδες από διάφορες φυλές: Έλληνες, Βούλγαροι, Αλβανοί, Τούρκοι, Ρώσοι, Ρουμάνοι, Σέρβοι, Αυστριακοί.

Οι δυσκολίες:

Αρχίζουν μετά το Γιβραλτάρ:

◆ Το πλοίο της Αυστροαμερικάννα θα χαλάσει και θα ψευτοδιορθωθεί με αποτέλεσμα να κινδυνεύει ανά πάσα στιγμή.

Έγερνε και στα πλάγια. Τεντωνόμασταν χάμω και πιάναμε το νερό της θάλασσας όταν ήταν γαλανή. Όταν ήταν καιρός μαύρος φίδια μας έτρωγαν. Η ψυχή του κόσμου ήταν βυθισμένη στον φόβο.

◆ Το φαγητό που προσφέρεται στους επιβαίνοντες είναι άθλιο.

Για φαγητό έσφαζαν και μας έδιναν κάτι παλιάλογα.

Τα βλέπαμε, τα είχαν στα αμπάρια, και τα σιχαινόμασταν. Τρεις τέσσεροι από μας τα έτρωγαν, έκλειναν τα μάτια, η καρδιά τους το δεχότανε. Οι άλλοι κιντυνεύαμε από ασιλία.

◆ Ο συνωστισμός θα προκαλέσει την εμφάνιση της ψείρας.

Έπειτα άρχισε να κοχλάζει η ψείρα. Κάθονταν όρθιες στα πανωφόρια των επιβατών, άσπρες με ουρά. Και όλοι μαρτύραγαν από φαγούρα ατέλειωτη.

◆ Το νερό δεν επαρκεί.

Σε λίγες μέρες, με την αργοπορία του πλοίου το νερό λιγότεψε. Τρεις χιλιάδες κόσμος που ήμαστων μέσα διψάσαμε.

◆ Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού θα ξεσπάσει φουρτούνα.

Ένα βράδυ έπιασε φουρτούνα δυνατή. Αρχίσαμε να πηγαίνουμε μια του ύψους μια του βάθους.

Άνοιγε η θάλασσα, το πλοίο χωνόταν μέσα, πετάγονταν τα νερά, έκαναν δυο βουνά κι αυτό στη μέση.

◆ Νέα βλάβη του πλοίου θα τρομοκρατήσει τους μετανάστες.
Βράδιασε και το πλοίο σήκωσε φώτα κινδύνου. Αναδενόμεστων σαν τα σκουλήκια και μην μπορώντας να κάνουμε τίποτα, μας πήρε το παράπονο.

Τρεις χιλιάδες άνθρωποι να πάμε όλοι στον πάτο.

Με την άφιξη του πλοίου, αρχίζει άλλος κύκλος περιπετειών:

Άφιξη ⇒ εξέταση ⇒ απόρριψη ⇒ παράνομη είσοδος ⇒ 2½ χρόνια λαθροαίας περιπλάνησης ⇒ σύλληψη ⇒ απέλαση ⇒ επιστροφή.

Η άφιξη

Τελικά θα φτάσουν στη Νέα Ορλεάνη, όπου επιτροπή της αμερικάνικης κυβέρνησης θα εξετάσει ιατρικά τους μετανάστες. Ο Αντρέας Κορδοπάτης θα έρθει και πάλι αντιμέτωπος με την απόρριψη αλλά δε θα τη δεχτεί μοιρολατρικά. Θα το σκάσει και θα ζήσει για δύομισι χρόνια στη χώρα ως λαθρομετανάστης και οι περιπέτειές του αυτές θα αποτελέσουν το υπόλοιπο μέρος του βιβλίου, που είναι πάνω από το μισό της συνολικής έκτασής του.

Τόσο το ταξίδι όσο και η παραμονή του στις ΗΠΑ ως μετανάστη αντιστοιχούν απόλυτα στις αφηγήσεις χιλιάδων Ελλήνων μεταναστών της εποχής. Στα δύομισι χρόνια της παραμονής του θα αλλάξει πολλές δουλειές, αλλά και τόπους εργασίας, συμβάλλοντας μαζί με εκατομμύρια άλλους μετανάστες στο αμερικάνικο οικονομικό θαύμα.

Περιγράφοντας την οδύσσειά του θα αναφερθεί μεταξύ άλλων και σε θέματα όπως:

- ◆ η οικονομική κρίση του 1908
- ◆ η ομαδική διαβίωση των μεταναστών
- ◆ οι σκληρές συνθήκες εργασίας των Ελλήνων εργατών
- ◆ άλλες όψεις της ζωής των μεταναστών στις Η.Π.Α. τότε.

Η επιστροφή

Προδομένος από τους Καμενισιώτες (μετανάστες από κοντινό στο δικό του χωριό), που ήθελαν να εκδικηθούν τον αδελφό του, ο

Αντρέας Κορδοπάτης θα κυνηγηθεί για να εκδιωχθεί ως παράνομος. Θα προσπαθήσει ένα διάστημα να διαφύγει στηριγμένος στη συμπαράσταση των αδελφών του και άλλων συμπατριωτών. Τελικά θα συλληφθεί και θα απελαθεί. Θα επιστρέψει -και πάλι μέσω Ιταλίας- στην πατρίδα, χωρίς καν να προλάβει να τη νοσταλγήσει. Αντίθετα, θα βιώσει αυτή την επιστροφή σαν προσωπική ήττα και θα τη θεωρήσει προσωρινή. Αφού προσπαθήσει ανεπιτυχώς να επενδύσει τα χρήματά του στην αγορά γης, ειδοποιεί τον αδελφό του στο χωριό να έρθει να τον πάρει. Πριν φύγει όμως, δε θα αμελήσει να φροντίσει για την επανάκαμψή του στο Νέο Κόσμο. Το έργο τελειώνει ως εξής:

Κατεβαίνω και πάω στο πρακτορείο Μαλούχου. Ήταν ένας νέος υπάλληλος. Του λέω:

Σε έξι μήνες ειδοποίησέ με όταν έχει πλοίο.

Και άφησα όνομα και σύσταση.

Στην τελευταία του οδύσσεια ακολούθησε την εξής διαδρομή:

Δάρα ⇒ Τρίπολη ⇒ Κόρινθο ⇒ Αίγιο ⇒ Πάτρα ⇒ Παλέρμο ⇒ Γιβραλτάρ ⇒ Νέα Ορλεάνη ⇒ Σανλαίκι Σίτι ⇒ Ποκατέλο ⇒ Νάμπα Αϊντάχο ⇒ Βόισενς Αϊντάχο ⇒ Ποκατέλο ⇒ Μπούτη Μοντάνα ⇒ Σέντερ Παρκ ⇒ Λόγγαν ⇒ Μπόξεμαν ⇒ Λιβίνσιν ⇒ Μισούλα ⇒ Σαν Ρίτζι ⇒ Μισούλα ⇒ Μπούτη Μοντάνα ⇒ Ποκατέλο ⇒ Νέα Υόρκη ⇒ Πορτογαλία ⇒ Νεάπολη ⇒ Πύργος ⇒ Τρίπολη ⇒ Δάρα.

8. Ο ήρωας

Ο Αντρέας Κορδοπάτης, ο ήρωας του βιβλίου είναι ένας αντεστραμμένος Οδυσσεάς. Η δική του περιπλάνηση δεν έχει στόχο την επιστροφή στην πατρίδα αλλά αντίθετα την απομάκρυνσή του απ' αυτή και τη μετάβασή του σ' έναν υπερπόντιο παράδεισο. Η περιπέτειά του, δεν είναι το έπος ενός ήρωα, αλλά το συναξάρι ενός αντιήρωα που αντιμάχεται με καρτερία κάθε εμπόδιο, προσηλωμένος στο όραμα της άφιξης στην Αμερική. Είναι ο άνθρωπος που πολεμά ενάντια στην ακύρωσή της με κάθε δυνατό τρόπο. Οι επανειλημμένες αποτυχίες φυγής τον κάνουν να την επιθυμεί

περισσότερο και αξιολογεί τους πιθανούς κινδύνους ως λιγότερο σημαντικούς γι' αυτόν.

Ο Αντρέας Κορδοπάτης «είναι όλοι εκείνοι που προσπάθησαν να δραπετεύσουν από τη νεοελληνική ένδεια. Υπέστησαν τα πάντα: ταπεινώσεις, κακουχίες. Τα κατάφεραν ωστόσο.» δήλωσε ο ίδιος ο συγγραφέας σε συνέντευξή του το 2000 στην εφ. *Το Βήμα*. Και σε άλλη του συνέντευξη θα πει: Είναι «το μοντέλο χιλιάδων μεταναστών που έστησαν, για παράδειγμα, τις σιδηροδρομικές γραμμές, υπέφεραν και άντεξαν...» (*in.gr: Βιβλία: Συνέντευξη*). Εξάλλου, η αδιαφορία της τότε ελληνικής πολιτείας ήταν χαρακτηριστική. Ο γνωστός πανηγυρικός τρόπος αποχαιρετισμού των μεταναστών στα λιμάνια με μπάντες έδινε την εντύπωση πως η φυγή των μεταναστών τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο αποτελούσε «σωτήρια» λύση για όλους.

Πάντως, μέσα από την αφήγηση παρακολουθούμε την ιστορία ενός ανθρώπου που πανομοιότυπη σχεδόν την έζησαν χιλιάδες άλλοι. Έτσι, ο Αντρέας Κορδοπάτης καταλήγει να γίνει τελικά η φωνή μας ολόκληρης γενιάς, των Ελλήνων μεταναστών που ακολούθησαν το δρόμο του θεληματικού εκπατρισμού στην αυγή του 20ου αι. Ο συγγραφέας δεν περιγράφει το χαρακτήρα του ήρωά του ούτε τον ενδιαφέρει να δώσει γι αυτόν μια ολοκληρωμένη εικόνα. Μέσα από την αφήγησή του, αφήνει μόνο να σκιαγραφηθούν εκείνα τα χαρακτηριστικά που τον βοηθούν να αντέξει τα βάσανα και να επιβιώσει.

Ο Αντρέας Κορδοπάτης διαθέτει απίστευτη επιμονή όταν αποφασίσει κάτι. Οι αποτυχημένες προσπάθειες δεν ξεφτίζουν το όνειρο της φυγής, δε ματαιώνουν το όνειρο της μετανάστευσης. Ο Νέος Κόσμος παραμένει μια σαγηνευτική Σειρήνα για το νεαρό αγρότη που κουράστηκε από την ανέχεια και την ένδεια της πατρικής γης. Θα περιμένει καρτερικά όσο χρειαστεί και θα κάνει υπομονετικά ό,τι πρέπει, περιμένοντας τη σειρά του.

Όταν θα καταφέρει να φτάσει στις ΗΠΑ, θα βρεθεί αντιμέτωπος με ένα συνηθισμένο εμπόδιο, το τράχωμα στα μάτια. Οι αμερικάνικες αρχές θα θελήσουν να τον στείλουν πίσω, ματαιώνοντας με

σκληρότητα το όνειρο της ζωής του. Εκείνος όμως δε θα διστάσει να το σκάσει, να μπει κρυφά στη «Γη της Επαγγελίας» η οποία τον έκρινε ακατάλληλο, πραγματοποιώντας το στόχο του αλλά και υπονομεύοντάς τον με την παράνομη είσοδό του. Θα ζήσει τους επόμενους μήνες κυνηγημένος, αναζητώντας τα αδέρφια του και κάνοντας κάθε είδους εργασία μέχρι να τον ανακαλύψουν και να τον αναγκάσουν να επιστρέψει. Στο διάστημα αυτό, αντιπαλεύει κάθε εξωτερικό εμπόδιο στηριγμένος στην ισχυρή του θέληση και στη συμπαράσταση των αδερφών και των συμπατριωτών του.

Ο Αντρέας Κορδοπάτης δεν είναι αφελής, δεν προσφέρεται εύκολο θύμα για εκμετάλλευση. Με οδηγό το ένστικτο της αυτοσυντήρησης θα χειριστεί με επιδεξιότητα αρκετές καταστάσεις. Διεκδικεί και κερδίζει την αποζημίωση που του χρωστά η εταιρεία μετά το δεύτερο ταξίδι του, από τον πράκτορά της Καράμπελα. Κατά την παραμονή του στη Νάπολη, θα κάνει σκληρά παζάρια για ν' αγοράσει διάφορα μικροπράγματα και όπως δηλώνει και ο ίδιος, «*Δεν μ' έπαιναν κορσίδο*». Κατά τη διάρκεια του φοβερού υπερπόντιου ταξιδιού, όπου ήταν πολύ δύσκολη η προμήθεια νερού, δε θα διστάσει να χτυπήσει έναν Αυστριακό που δοκίμασε να του πάρει τη σειρά ενώ όταν θα κινδυνέψουν να μείνουν χωρίς δουλειά, πολυμήχανος, θα ορμηγέψει κατάλληλα το σύντροφό του πώς να καλοπιάσει τον υπεύθυνο. «*Του λέω, θα σηκωθείς να πιάσεις τον μεκάνακα, μεγαλύτερος του μπόση. Πάρε και πούρα καλά, φίλεφ' τον, και πες του, οι άνθρωποι δεν είχαν τα ρούχα της δουλειάς, να μη χαλάσουν τα άλλα τους, φτωχά παιδιά είναι και εργάτες καλοί.*» Όταν το πόστο του το επιτρέπει, θα το σκάει από τη δουλειά, τόσο όμως όσο να μην κινδυνέψει να απολυθεί.

Ούτε η τόλμη του λείπει, κυρίως όταν κυριεύεται από απελπισία. Θα αποτολμήσει να μπει λαθραία στις ΗΠΑ και θα ξεγελάσει τους κλητήρες αρκετές φορές. Δεν του λείπει επίσης το θάρρος. Όταν έσπασαν τα καζάνια του πλοίου που τους μετέφερε και υπήρχε κίνδυνος να βουλιάξουν, εκείνος θα δηλώσει:

Πολέμαγα να το δεχτώ, το 'ριχνα έξω. Κι αν κλάψουμε θα ωφεληθούμε;

Όταν στο τέλος συλλαμβάνεται και φυλακίζεται προσωρινά, οι βαρυποινίτες απαιτούν απ' αυτόν να σκουπίσει το κελί. Θα αρνηθεί, απηφώντας την αντίδρασή τους. Ο Αντρέας Κορδοπάτης επομένως δεν είναι θύμα από τη φύση του. Τον θυματοποιούν οι συγκυρίες -δεινές κατά την εποχή του- όπως εκατομμύρια άλλους.

Άλλο στοιχείο της συμπεριφοράς του, είναι η «μπέσα», η τήρηση του λόγου του, ακόμα κι όταν ξέρει ότι αυτό θα αποβεί σε βάρος του, ακόμα κι όταν έχει την ευκαιρία αθετώντας την υπόσχεσή του να βοηθήσει τον εαυτό του. Δε θα προδώσει όμως την εμπιστοσύνη του αδελφού του στον οποίο υποσχέθηκε ότι δεν θα προσπαθήσει να το σκάσει από τον κλητήρα που τον οδηγεί πίσω.

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι κατά την εξιστόρηση της περιπέτειάς του δεν τον απασχολεί η περιγραφή των συναισθημάτων του. Καταγράφει ονόματα, τοπωνύμια, χρονολογίες, περιστατικά, ζωντανεύοντας κινηματογραφικά την εξωτερική κίνηση, όμως η εσωτερική, ψυχική δράση του δεν αποδίδεται παρά ελάχιστα και τότε πάλι λακωνικά. Και ποια συναισθήματα θυμάται από την περιπέτειά του ο Αντρέας Κορδοπάτης; Κυρίως το συναίσθημα του φόβου και της απελπισίας μπροστά στην πιθανότητα της ματαιώσης ή της ακύρωσης του ταξιδιού. *Απελπίστηκα, μου ήρθε να σκάσω από το κακό μου, φοβήθηκα, από τον φόβο μου, απελπισμένος, μ' έφαγαν τα φίδια, φοβόμουν, δεν κόταγα, ο φόβος με δούλευε, μου ερχόταν μαχαιριά, φόβος με έπιασε, τα χρειάστηκα, δεν μπόρηγα να βαστήξω τα κλάματα*, είναι οι φράσεις που συνθέτουν την εικόνα της προσωπικής αγωνίας του φτωχού μετανάστη που οι συγκυρίες τον κατατρέχουν και απειλούν να ματαιώσουν το όνειρο της μετοίκησης. Όλα τα άλλα συναισθήματα παρασιωπούνται, ο Αντρέας Κορδοπάτης δεν ασχολείται μ' αυτά.

Ο ήρωας του έργου ανάγεται τελικά, σε «άγιο» των ανώνυμων μαρτύρων της καθημερινότητας, όλων εκείνων που εναγώνια παλεύουν να επιβιώσουν μεταναστεύοντας. Είναι ένας άλλος Κάσπαρ Χάουζερ (Δ. Χατζής, *Το Διπλό Βιβλίο*) που βιώνει το κοινωνικό δράμα του μετανάστη, παράνομα όμως άρα και πιο δύσκολα.

9. Ο Αντρέας Κορδοπάτης και οι άλλοι

Η σχέση του ήρωα με τα υπόλοιπα αδέρφια του ξεχωρίζει. Μέσα από την αφήγηση σκιαγραφείται ένας δεσμός αίματος άρρηκτος. Τα ξενιτεμένα αδέρφια θα γίνουν για τον Αντρέα Κορδοπάτη καταφύγιο και στήριγμα. Θα σταθούν ακούραστα δίπλα του κρύβοντάς τον, φυγαδεύοντάς τον, φροντίζοντάς τον, βρίσκοντάς του δουλειά ή συντηρώντάς τον όταν είναι άνεργος / φυλακισμένος. Όταν ένα μέλος της δοκιμάζεται, όλη η οικογένεια πάσχει και τα υπόλοιπα μέλη της ενεργούν με στόχο να αποκατασταθεί η ισοροπία.

Δεν είναι όμως μέλος μόνο της οικογένειας Κορδοπάτη. Είναι ενταγμένος και στο ευρύτερο σύνολο των συμπατριωτών του. Το δίκτυο των Δαραίων, την υποστήριξη του οποίου θα δοκιμάσει προσπαθώντας να φύγει, θα διαπλεύσει τον ωκεανό και θα σταθεί πολύτιμος αρωγός του στα λίγα χρόνια της περιπλάνησης. Στην αφιλόξενη Νέα Γη οι συμπατριώτες θα φανούν κατά την ανάγκη, εξυπηρετικοί, γενναιόδωροι, αξιόπιστοι. Συμπονούν χωρίς περιττούς συναισθηματισμούς, βοηθούν χωρίς αντάλλαγμα τον κατατρεγμένο συμπατριώτη. Εξάλλου, ομάδες που δοκιμάζονται πάντοτε αναπτύσσουν την αλληλεγγύη σε υψηλό βαθμό.

Οι υπόλοιποι Έλληνες μετανάστες κρατάνε την ίδια στάση. Σε τρεις περιπτώσεις όμως θα απογοητεύσουν τον ήρωα με την κυνική τους συμπεριφορά. Στην πρώτη περίπτωση, ένας συνομήλικός του θα τον αφήσει να περιπλανιέται μόνος του ώσπου να βρει ξενοδοχείο και στη δεύτερη, εργάτες του σταθμού θα του ζητήσουν λεφτά για να τον οδηγήσουν σ' ένα Δαραίο. Το αποκορύφωμα όμως είναι η προδοσία του από τους Καμενισιώτες -πατριώτες που κατάγονται από διαφορετικό χωριό, οι οποίοι οργισμένοι με τον αδερφό του, θα βοηθήσουν τις αρχές να τον συλλάβουν. Μετανάστες από άλλες ευρωπαϊκές χώρες θα του σταθούν επίσης και θα τον βοηθήσουν, αναγνωρίζοντας στο πρόσωπό του τις αγωνίες που έζησαν και οι ίδιοι.

Έτσι, παρά τις εξαιρέσεις, ο Αντρέας Κορδοπάτης λειτουργεί κατά τη διάρκεια των περιπετειών του στον πυρήνα τριών ομόκεντρων κύκλων: της οικογένειάς του, των Δαραίων, του συνόλου των ξενιτεμένων.

10. ΣΥΝΑΞΑΡΙ ΑΝΤΡΕΑ ΚΟΡΔΟΠΑΤΗ ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Βαλκανικοί – '22

Μετά τη δημοσίευση του έργου *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη, Βιβλίο πρώτο: Αμερική*, ο συγγραφέας είχε προαναγγείλει τη συνέχειά του, και μάλιστα σε δύο τόμους, διευκρινίζοντας ότι ο ένας θα αφορούσε τους Βαλκανικούς πολέμους και τη Μικρασιατική εκστρατεία, ενώ ο επόμενος την περίοδο του Μεταξά και την Κατοχή.

Το 2000 εκδόθηκε τελικά το *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη, Βιβλίο Δεύτερο: Βαλκανικοί – '22*, αρκετά διαφορετικό ωστόσο από το πρώτο. Η νέα αφήγηση είναι πλέον πολυφωνική και δεν τη μονοπωλούν τα δεινά του Αντρέα Κορδοπάτη. Το δικό του συναξάρι αποτελεί μόνο το ένα τέταρτο του βιβλίου και διαπλέκεται με τις μαρτυρικές δοκιμασίες πολλών άλλων. Θα ξανασυναντήσουμε κάποια από τ' αδέρφια του, δύο μάλιστα θα επιστρέψουν από την ξενιτιά για να πολεμήσουν για την πατρίδα, ενώ ο ίδιος αφού αγοράσει ένα κομμάτι γης και παντρευτεί το 1912, θα στρατευθεί το 1917 και θα δοκιμαστεί σε διάφορα πολεμικά μέτωπα μαζί με πολλούς άλλους.

Πιο κάτω δίνεται η αρχή και το τέλος του νεότερου Συναξαριού:

Ο Βασίλης είχε παντρευτεί. Και τον γέρο μας τον είχαν πάρει τα χρόνια.

Εγώ περίμενα να φύγω πάλι. Περίμενα να με ειδοποιήσουν. Μου λέει τότε η μάνα: Τα κορίτσια μεγάλωσαν, θέλουν τον ίσκιο σου.

[.....]

Να μαζέψω το μυαλό μου να τα θυμηθώ όλα. Έκανα στο πυροβολικό. Στους άλλους πολέμους με είχαν στα βαρέα.

*Με ρίζαν στο ορειβατικό έπειτα. Να βγάνουν τα αυτιά αίμα.
Έντεκα χρόνια τα δούλεψα. Το καλοκαίρι σε σκηνές, τον χει-
μώνα στα αμπριά. Λάσπη και υγρασία. Με τη χλαίνη και μια
κουβερτούλα μονή, μαδημένη. Έντεκα χρόνια στρατιώτης.*

11. Για το Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη, ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ: Αμερική

Αλ. Κοτζιάς, «Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη» αφήγημα, Θανάση Βαλτινού

Εκείνο που χαρίζει διαστάσεις και λειτουργικότητα ζωντανού οργανισμού σ' αυτό το αφήγημα είναι κατά βάση η γραφή του. Γραφή στο έπακρο λιτή, γυμνή, μικροπερίοδη που σκοπεύει ευθύβολα το αντικείμενο, σπάνια προσφεύγοντας στο επίθετο και το επίρρημα, με αποτέλεσμα να αναδειχεται με την ανυπέρβλητη δύναμή του το ουσιαστικό και το ρήμα, και να δημιουργείται μια αίσθηση άμεσης επαφής με τον κόσμο – μια χοϊκή πάντως αμεσότητα που ταυτόχρονα περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε πράγματα χειροπιαστά, σε καταστάσεις χοντρικά ξεκαθαρισμένες, αρχαϊκές. Με την τέτοια γραφή του, με τα όσα αναφέρει αλλά και με τα όσα δεν αναφέρει, το βιβλίο του κ. Θ. Β. Είναι στημένο πάνω στο στέρεο έδαφος όπου βυθίζονται οι αυθεντικές νεοελληνικές ρίζες που εκθρέψανε κάποτε θησαυρούς του λόγου, από τα λαϊκά παραμύθια ως τον Μακρουγιάννη. Ο συγγραφέας, δεμένος με την πατρογονική γη του, τις νιώθει ανεπιτήδευτα ολόδικές του και αντλεί από αυτές με τη σιγουριά του κυρίου και νομέα: Δεν είναι υπερβολή αν ειπωθεί ότι πέτυχε να υποτάξει το ύφος του στο ύφος εκείνο που επεξεργάστηκε αιώνες ένας ολόκληρος λαός για να αποκαλύψει το αληθινό του πρόσωπο, για να εκφράσει την ψυχή και τη νοοτροπία του μιας ιστορικής περιόδου και μιας ορισμένης κοινωνικής διάρθρωσης.

Είναι βέβαια ένα ύφος που προσφέρεται μάλλον για να διεκτραγωδούνται δοκιμασίες και παθήματα αδικημένων – διακριτικά αυτό υπαινίσσεται και η λέξη «Συναξάρι» στον τίτλο. Ωστόσο, ακόμα και αν έχουν περιέλθει στο επίπεδο των πρωταρχικών αναγκών της ζωής πέρα από το οποίο απειλείται η φυσική τους ύπαρξη, οι

άνθρωποι αυτοί δεν αφήσανε να σβήσει μέσα τους η φλόγα, αρνήθηκαν να παραιτηθούν και παρά τους αλλεπάλληλους κολάφους αγωνίζονται ασταμάτητα να ξεφύγουν από την άθλια μοίρα τους. Ύφος και ήθος συνταυτίζονται. Κι εδώ πρέπει να υπογραμμιστεί τούτο: όπως το προσωπικό ύφος του κ. Θ. Βαλτινού. Χωνεύεται μέσα στο τόσο αποκαλυπτικό ύφος του λαού του, έτσι και η λαμπρή εξιστόρηση μιας βιοτικής περιπέτειας έστω και τυπικής για αναρίθμητους νεοέλληνες μετανάστες, συνυφαίνεται με συνολικά μεγέθη και φωτίζει εν μέρει σημαντικές πλευρές από τη φυσιογνωμία ενός ολόκληρου λαού –από τη φυσιογνωμία μας. Είναι αυτό το σπουδαιότερο επίτευγμα του συγγραφέα.

Απ. Σαχίνης, *Θανάση Βαλτινού, Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη*

Μια ακόμα αρετή της νουβέλας, εκτός από το κοφτό, αέριτο και αστόλιστο ύφος, είναι η ψυχρή αντικειμενικότητα και η αδιαφορία, με την οποία ο αφηγητής μας λέει την ιστορία του· η προσπάθεια δηλαδή που οπωσδήποτε κατέβαλε ο συγγραφέας για να αφαιρέσει καθετί το δραματικό, το υπερβολικό, το εντυπωσιακό, από την αφήγησή του. Όλα τα περιστατικά, όλες οι ταλαιπωρίες και οι κακοτυχίες του Ανδρέα Κορδοπάτη, όλη η κακή μοίρα των Ελλήνων μεταναστών στην Αμερική των αρχών του αιώνα μας, μας δίνονται εδώ ασυγκίνητα, στο ίδιο συναισθηματικό επίπεδο: σαν να μη συνέβαινε τίποτα το ιδιαίτερο ή το εξαιρετικό· σαν να επρόκειτο για την εξιστόρηση μιας συνηθισμένης και καθημερινής ζωής σ' ένα ελληνικό χωριό.

Klaus Haase, *Μνημεία της φτώχειας στη μεταπολεμική πεζογραφία*

Σαν ένα απελπιστικά γρήγορα γυρισμένο φιλμ λειτουργεί το συναξάρι του 95χρονου τσαγκάρη, που μετανάστευσε τότε από την Ελλάδα, και διηγείται τα πάθη του στο συγγραφέα Θανάση Βαλτινό. Αυτό το πρώτο μέρος μας τριλογίας, που την έχει υποσχεθεί ο συγγραφέας, περιγράφει την συνεχώς ματαιούμενη εκκίνηση του Κορδοπάτη για να δραπετεύσει απ' την φτώχεια, το μετά το 1907, επιτέλους, επιτυχημένο βασανιστικό υπερπόντιο ταξίδι μέσα σ' ένα καράβι μεταναστών και, τέλος, δύομισυ χρόνια λαθροείας περιπλάνησης στην ξενιτιά της βαριάς δουλειάς και της ανεργίας, της

συνεχούς φυγής μπροστά στην αστυνομία από τη μια πόλη στην άλλη. Και εδώ δεν υπάρχει η παραμικρή βοήθεια χωρίς πληρωμή. Κάθε ποτήρι νερό που του έχει δοθεί αφιλοκερδώς βρίσκεται μονάχα στην ανάμνησή του. Μόνο ανάμεσα σε συγγενείς και πολύ κοντινούς συμπατριώτες μπορεί να επιζήσει κανένας, μόνο αυτοί δεν προδίδουν και μόνο αυτοί βοηθάνε χωρίς να πολυρωτάν. Ο Κορδοπάτης διηγείται ανέμελα, και συχνά με χιούμορ, γι' αυτήν την απάτριδη και γεμάτη άγχος ζωή. Γι' αυτόν δεν ήταν τίποτα το εξαιρετικό, μας και δεν είχε άλλη επιλογή. Δεν μπορείς να κάνεις τίποτα άλλο παρά να τον ακούς προσεχτικά και να περιμένεις γεμάτος περιέργεια την συνέχεια της ιστορίας της ζωής του. [...]

Παραδόξως, το μυθιστόρημα του Βαλτινού μας φέρνει στο νου ορισμένους πρωτοποριακούς αμερικανούς, πολύ συμπεριφοριστές, που βασίζονται στην αυστηρότερη καταγραφή, την φωτογράφιση της συμπεριφοράς. Μα η σύγκριση δεν είναι αναγκαία και η αιτιολόγηση. Ο παραλληλισμός με έργα σαν τον «Ξένο» έχει βάση αν λάβει κανείς υπόψιν την απουσία φιλολογικών περιγραφών στον Βαλτινό, την άρνηση κάθε συμβολισμού που θα απομάκρυνε από το ουσιώδες. Υπάρχει κίνδυνος πλάνης, αν θελήσει κανείς να θεωρήσει τον Κορδοπάτη μόνο σαν μια καθαρά υπαρξιακή φιγούρα, αντιμέτωπη με το παράλογο. Ας μην ξεχνάμε την σημασία του τίτλου του βιβλίου, που παραπέμπει στην ορθοδοξία, σε «σημειώσεις ιστορικές για τις γιορτές μαρτύρων και αγίων».

Michel Grodent, *Το Συναξάρι του Θανάση Βαλτινού*

Προσωπικά, για τον χειρισμό του θέματος της μετανάστευσης τείνω να τοποθετήσω στην πρώτη θέση που έκανε το 1964 ο Θ. Βαλτινός, από την προφορική διήγηση και την γραπτή ενός χωρικού από την Δάρα της Μαντινείας, ηλικίας 95 ετών. Το *Σ[υναξάρι] του Α[ντρέα] Κορδοπάτη* είναι πρωτότυπο για περισσότερους από έναν λόγους. Πρώτον από απόψεως φόρμας, γιατί ο Β[αλτινός] όπως ο ίδιος ομολογεί, προσπάθησε να κρατήσει το λακωνικό ύφος του πληροφοριοδότη του. Αντίθετα από πολλούς σπεσιαλίστες της ηθογραφίας, που σταχυολογούν ανάμεσα στους «πριμιτίφ» για να βρουν «εξωτικά» στοιχεία, δεν προσπάθησε να υποκαταστήσει τον λόγο του, του διανοούμενου, με αυτόν του ελληνικού λαού. Αυτό που ακούμε εδώ είναι όσο γίνεται λιγότερο φιλτραρισμένο. Όλα γί-

νονται σαν ο Β[αλτινός] να εφαρμόζει το μάθημα του Σεφέρη: δεν κατεβαίνει προς τον λαό, γιατί αισθάνεται δυνατός μέσα από τα κάγκελα των κοινωνιολογικών του σπουδών, που φτωχαίνουν στο τέλος -τέλος- «ακούει» τον λαό, θέλει να μάθει απ' αυτόν. [...]

Μ' αυτήν την προοπτική, η ενορχηστρωμένη από τον Β[αλτινό] διήγηση είναι κάπως σαν μια «λαϊκή» έκδοση (όχι θρησκευτική), απαλλαγμένη από την αγιοσύνη των βυζαντινών αγιογραφιών.

«Χρυσωμένος μύθος», θα μπορούσε να πει κανείς ειρωνικά, ενός αντιήρωα λαϊκού που η περιπέτειά του είναι το να επιζήσει: πρώτα στην ίδια του την πατρίδα, όπου απειλείται από λιμοκτονία, κι ύστερα στην Αμερική, όπου έφτασε παράνομος -το τράχωμα στα μάτια τον κάνει ανεπιθύμητο στις αρχές-, αλλάζει ασταμάτητα κατοικία, για να ξεφύγει από τους μπάτσους, τους κλητήρες, που τον ζώνουν. [...]

Εδώ έχουμε ένα κείμενο απατηλά απλό, που μια γαλλική μετάφραση κινδυνεύει να καταστήσει κοινότοπο απ' την δυσκολία να μπει στο κλίμα, στο ρυθμό. Είναι δύσκολο να εισχωρήσεις στο νοητικό τοπίο, που αφήνει μόνο να διαφαίνεται: είναι τοπίο χέρσο, μα ανθρώπινο, «ασκητικό», όπως αυτές ακριβώς οι μορφές αγίων, που ο αγιογράφος απέδωσε για την αιωνιότητα.

Kristjan Saag, Μεγαλείο σε μικρό μέγεθος

Πριν ξεκινήσει το βιβλίο του Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη ο συγγραφέας, στον μικρό πρόλογο γράφει ότι όλη την ιστορία του τη διηγήθηκε ο Αντρέας Κορδοπάτης, ο οποίος βρίσκεται ακόμη στη ζωή.[...]

Δεν ξέρω αν η διαβεβαίωση του Θανάση Βαλτινού είναι αληθής ούτε και παίζει κανένα ρόλο. Το Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη έχει τον ελαφρώς μη πραγματικό τόνο που έχουν οι βιογραφίες αγίων, καθώς είναι συγχρόνως αντικειμενικές και φανταστικές, διαποτισμένες από τη στρεβλή δραματουργία της προφορικής αφήγησης. Οι στιγμές εναλλάσσονται με γενιές, οι ζωές σβήνουν τόσο γρήγορα όσο και το φως στο κουπέ του τρένου.

Σ' ένα τέτοιο κείμενο τα τεκμήρια μετατρέπονται σε ποίηση -και ποιος θα διαμαρτυρόταν σε περίπτωση που έχουμε και αντίστροφη πορεία; Αν ο Θανάσης Βαλτινός δημιούργησε με τη φαντασία του μια ανθρώπινη μοίρα με αξιώσεις αυθεντικής ζωής; Προσωπικά

διαβάξω το *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη* με ακριβώς την ίδια απόλαυση με την οποία, για παράδειγμα, διαβάξω τις ημερολογιακές σημειώσεις του Κάφκα, όπου με τρόπο λακωνικό πραγματεύεται τα κατορθώματα των προγόνων του. Ανθρώπινες μοίρες συμπυκνωμένες σε δυο τρεις παροιμιακές εκφράσεις, μερικές εικόνες, ένα επίθετο. Τι μ' ενδιαφέρει αν τα πρόσωπα αυτά πράγματι έζησαν; Ζουν μια χαρά στη λογοτεχνία, η αφήγηση τους δίνει μορφή, ακριβώς όπως συμβαίνει με τον Αντρέα Κορδοπάτη. [...]

Οτιδήποτε κι αν συμβαίνει στην αφήγηση του Αντρέα Κορδοπάτη, το ταξίδι συνεχίζεται, η ζωή συνεχίζεται. Ο αφηγητής φτάνει τελικά στην Αμερική, περιπλανιέται κάνοντας διάφορες δουλειές, όπως περίπου ο Καρλ Ρόσμαν στην Αμερική – του Κάφκα και πάλι και τελικά τον στέλνουν πίσω, επειδή μπήκε στη χώρα παράνομα. Αμέσως ετοιμάζεται για το επόμενο ταξίδι στην Αμερική, για την επόμενη ευκαιρία. Έτσι τελειώνει η θαυμάσια αφήγηση του Αντρέα Κορδοπάτη, φαινομενικά εντελώς απλή και καθημερινή – η γλώσσα και ο ρυθμός και ο τόνος όμως την κάνουν μια πραγματική βιογραφία αγίου. Υποψιάζομαι ότι η ζωή κάθε ανθρώπου θα μπορούσε να παρουσιαστεί μ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο.

Ingrid Elam, *Κληρονόμος της αρχαιότητας*

Η αφήγηση του Αντρέα Κορδοπάτη επικεντρώνεται στα επείγοντα προβλήματα: σε εξωτερικά εμπόδια που σιγά-σιγά γεμίζουν όλο το πεδίο δράσεως. Εννιά όμως δέκατα του παγόβουνου βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια. Το αφήγημα είναι μια εξαιρετικά αντικειμενική παρουσίαση, πρώτα μας αρρώστιας των ματιών που τον εμποδίζει να λάβει πιστοποιητικό υγείας και άδεια εισόδου και κατόπιν των προσπάθειών του να κρατηθεί μακριά από την αστυνομία, όταν πια έχει μεταναστεύσει παράνομα. Η γλώσσα του αλλάζει διαδοχικά, αγγλικές λέξεις υπεισέρχονται, πάνω απ' όλα όμως στενεύει η προοπτική του όλο και περισσότερο. [...]

Στην φωνή του καθώς αφηγείται ηχεί ο τόνος του μεσαιωνικού χρονικού και συναξαρίου. Ο ήρωας δοκιμάζεται και βασανίζεται, δεν λυγίζει όμως. Όταν ο Αντρέας βρίσκεται και πάλι στην Ελλάδα δεν περιμένει παρά την επόμενη ευκαιρία να πάρει το πλοίο, και εδώ τελειώνει η αφήγηση του: με τη βεβαιότητα της αιώνιας επιστροφής των πάντων, των γυρισμάτων του τροχού της αγωνίας.

Ο φτωχός δεν υποφέρει άλλα βάσανα σε όποια μεριά του Ατλαντικού κι αν βρίσκεται. Οι αρχαίοι τραγικοί ποιητές στην κορυφή του Ολύμπου θα έπρεπε να είναι περήφανοι για τον συμπατριώτη τους. Δεν τους έχει προδώσει.

Από το βιβλίο, ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΛΤΙΝΟ, Κριτικά κείμενα, Εισαγωγή, ανθολόγηση κειμένων ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΙΓΑΙΟΝ, Λευκωσία 2003

Δημήτρης Δασκαλόπουλος

Ο αναγνώστης, στην περίπτωση του Βαλτινού, δεν υποχρεώνεται ποτέ να δεχτεί τις ερμηνευτικές παρεμβολές του συγγραφέα· αφήνεται ελεύθερος να ανατρέξει στα προσωπικά του βιώματα, να συσχετίσει τα περιστατικά και να συνδέσει το παρελθόν με το παρόν, ανιχνεύοντας τον τρόπο με τον οποίο καταλήγει το πρώτο στο δεύτερο. Ένας πεζογράφος παραδοσιακός θα έστηνε το σκηνικό του με όλες τις μπαρόκ λεπτομέρειες της μυθιστορηματικής αποκατάστασης, θα ανέλυε τις ψυχολογικές αντιδράσεις και διακυμάνσεις των ηρώων, θα προετοιμάζε τον αναγνώστη για την εξέλιξη της δράσης και θα κατέληγε στο λογικά ολοκληρωμένο έργο του. Ο Βαλτινός δεν έχει αρχή, μέση και τέλος στα βιβλία του. Οι αφηγήσεις του μπορούν θεωρητικά να συνεχίζονται επ' άπειρον, μα και οι ήρωες συλλαμβάνονται και αποδίδονται στο επιλεγμένο «μέρος» του «όλου». Δεν ξέρουμε πολλά πράγματα γι' αυτούς· είναι λεπτομέρειες μιας ευρύτερης τοιχογραφίας και λειτουργούν πεζογραφικά, ολοκληρώνονται σαν μυθιστορηματικοί τύποι μόνον μέσα στο συμφραζόμενο, δεδομένο πλαίσιο.[...]

Η επιτυχία της τεχνικής του Βαλτινού έγκειται ακριβώς στο ότι δεν υπάρχει κανένα κενό –ούτε στον αναγνώστη, ούτε στο κείμενο– με τις ελλειπτικές σκιαγραφήσεις των προσώπων. Δε μας ενδιαφέρουν τα πρόσωπα ως ατομικές περιπτώσεις, αλλά η συμπεριφορά τους στις συγκεκριμένες συνθήκες. Πιστεύω ότι ο Βαλτινός ανήκει στην κατηγορία εκείνη των συγγραφέων που προϋποθέτουν και απαιτούν από τον αναγνώστη τους ενεργητική συμμετοχή στην αναβίωση των κειμένων. Μια βιαστική και επιφανειακή ανάγνωση ενέχει τον κίνδυνο να διατηρήσει αγεφύρωτη την απόσταση μεταξύ συγγραφέα και αναγνώστη.

Η μεταπολεμική πεζογραφία, Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67', Αθήνα, Σοκόλης, 1992

Χατζηαντωνίου Κώστας, *Τα προσώπεία της μνήμης. Στοιχεία για το έργο του Θανάση Βαλτινού*

Τα θριαμβευτικά αποκαλυπτήρια της νέας τεχνικής, με το πυκνό ρεαλιστικό ύφος και μια καλά κρυμμένη συγκίνηση που δεν χρειάζεται την ωραιολογία για να εκφραστεί, θα γίνουν σαφέστερα την επόμενη χρονιά με την πρώτη έκδοση (από τον Ταχυδρόμο) του βιβλίου που ταυτίστηκε όσο κανένα άλλο με τη ζωή και τη μορφή του Βαλτινού. Μιλώ για το Συναξάρι του Αντρέα Κορδοπάτη, από όπου ακούγεται η φωνή της γνήσιας ελληνικής λαϊκής προσωπικότητας, όχι της εξιδανικευμένης από ιδεολογίες που καμώνονται τις λαϊκές (και διακινούνται συνήθως από διανοούμενους που αποστρέφονται την ταπεινή τους καταγωγή) αλλά αυτής που αν και ξέρει πως τυχαία βρέθηκε σε τούτο τον τόπο, γνωρίζει συγχρόνως πως δεν υπάρχει τίποτε πιο βαθύ και ριζωμένο στη γη από το τυχαίο. Η ανόθευτη ψυχή του τόπου, αυτή δεσπόζει στο έργο του Βαλτινού και από αυτό το ψυχικό μεταλλείο θα παίρνει ο συγγραφέας το υλικό που δεσπόζει από τότε σε κάθε του γραφή. Φυσικά, λέξεις όπως αυτές («ανόθευτη ψυχή») εγείρουν συνήθως την καχυποψία και παραπέμπουν σε ιδεολογικές χρήσεις και ρητορικές κενολογίες. Αλλά η γλώσσα είναι αμείλικτη: ανόθευτος θα πει καθαρός, φυσικός τρόπος να ζει κανείς τη δική του αλήθεια, τα δικά του πάθη και να πορεύεται μονάχος μέσα στην Ιστορία που καθορίζει τη ζωή του και άλλους τους κάνει ήρωες και άλλους, το ίδιο τυχαία, τους κάνει να δοκιμάζουν εκείνο τον περιφρονημένο από τις θεωρίες ηρωισμό, τον ηρωισμό μιας ζωής που κυλά ορίζοντας αυτή το σκοπό στον οποίο αδύναμοι οι άνθρωποι χορεύουν, ζεμένοι σε ριζικό που δεν το θέλησαν και δεν τους θέλησε. Μίλησα παραπάνω για «καλά κρυμμένη συγκίνηση». Η γλώσσα του Βαλτινού μπορεί να μην περιβάλλεται από το μυστηριώδες φως κάποιας λυρικής, αλλά επειδή ορίζεται από ανθρώπους με σάρκα και οστά (τους αντικρίζουμε ακόμη, που και που, στις απάτητες από την πρόοδο κορφές), απολύτως φυσικά προβάλλουν με τη διάλεκτο και τα πάθη τους. Γιατί ο Βαλτινός, τεκμήριο ξεχωριστού τεχνίτη, μπορεί να αποκαλύπτει και αυτό που δεν λένε, ερμηνεύει και φανερώνει αυτό που κουβαλούν. Με τρόπο οικείο και λόγια κοινά, χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις (μόνο μερικές πνευλιές αιφνιδίες), αφού η δύναμη της ζωής παρασέρνει τα πάντα. Το επίτευγμα

δεν είναι συνηθισμένο. Σπάνια η εκφραστική λιτότητα δεν κρύβει εγκεφαλικό ρεαλισμό αλλά φανερώνει, όπως στην περίπτωση του, ασυγκράτητη ζωική ορμή. Στο έργο του Βαλτινού δεν υπάρχουν μεγάλοι ήρωες, μορφές επιβλητικές που ξεχωρίζουν με τις φλογερές Ιδέες ή την ξεχωριστή ζωή τους. Ο συγγραφέας αισθάνεται, μελετά, φαντάζεται, επεξεργάζεται και αναπλάθει χωρίς ρητορείες τη ζωή, την πράξη.

Γιάννης Παπαθεοδώρου, *Το παιχνίδι της μνήμης και της λήθης, Ζητήματα ιστορίας και ιδεολογίας στην πεζογραφία του Θανάση Βαλτινού*

Στα βιβλία του Βαλτινού δεν κυριαρχεί απλώς μια αντιεπική εκδοχή της επίσημης ιστορίας: αντίθετα, κυριαρχεί η «τρομοκρατία της ιστορίας»: τα κοινωνικά υποκείμενα συνθλίβονται από το βάρος της, υφίστανται τις συνέπειές της, τη νιώθουν σχεδόν σωματικά σαν βαθύ τραύμα και πληγή που δεν λέει να κλείσει. Στο αφηγηματικό πρόγραμμα του Βαλτινού το κρίσιμο στοιχείο είναι η εκούσια ή ακούσια συντριβή του υποκειμένου από το «βάρος της ιστορίας». «Βουλιάζει όποιος σηκώνει τις μεγάλες πέτρες», έλεγε ο ποιητής: στα κείμενα του Βαλτινού συναντάμε πολλές φορές τέτοιους ήρωες και αντιήρωες που βουλιάξαν σηκώνοντας τις μεγάλες αλλά και τις μικρές πέτρες, σαν εκείνον τον άτυχο Κορδοπάτη από το Συναξάρι αλλά και σαν τη γυναίκα του *Μπλε βαθύ σχεδόν μαύρο*. Άσχετα και ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση και την ιδεολογική τους συγκρότηση, οι ήρωες του Βαλτινού έχουν θυματική ταυτότητα, η οποία προκύπτει από την επαφή τους με την ιστορία. Αυτό το σωματοποιημένο βίωμα της ιστορίας διαμορφώνει την υποκειμενικότητά τους, συχνά για να την οδηγήσει στα άκρα, εκεί που απελευθερώνονται ξανά οι αρχέγονες τελετουργίες της βίας και του αίματος.

Κλαίρη Μιτσοτάκη, *Κυκλικές σκέψεις γύρω από την τέχνη του Θανάση Βαλτινού*

Ολιγογράφος συγγραφέας ο Βαλτινός, έχει χαράξει εντούτοις μια γεωγραφία. Γιατί υπάρχει μια βαλτινική γεωγραφία: και μπορεί κανείς να της φτιάξει το χάρτη. Χωρίς πολλές λεπτομέρειες. Μόνο τα βασικά. Έχεις το ανάγλυφό της, την ανάπτυξη του τοπίου της,

λιγοστά πράγματα από τον υλικό πολιτισμό της, έχεις και το περιγράμμα και το θυμικό των ανθρώπων της. Στοιχεία όλα τούτα ιδιαιζόντως σωματικά. Αν δεν τα νιώσεις με το σώμα σου, δεν τα προσλαμβάνεις. Οι σελίδες του σε καλούν να γίνεις παρών μέσα τους. Απαιτούν μια συσσωμάτωση του αναγνώστη στο κείμενο. Μεταδίδουν μια γνώση που ενσταλάζεται σε ένα χώρο που δεν είναι ούτε διανοητικός ούτε συναισθηματικός ούτε των αισθήσεων. Είναι της φαντασίας και του πλάσματος και, κατά παράδοξο τρόπο, της βιωματικής μνήμης. Σου ενσταλάζουν μια ξένη βιωματική μνήμη. Ναι, αυτή η ξερή, τραχιά γραφή. Έχει αυτή την ικανότητα. Ικανότητα την οποία διαθέτει το θέατρο ίσως πιο άμεσα από τις άλλες τέχνες. Να μεταδίδει εσωτερικότητα.

Από το περιοδικό *Νέα Εστία*, Ιούλιος-Αύγουστος 2007

ΜΕΡΟΣ

Γ'

ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

1. Διδακτικοί στόχοι

α) Γενικοί διδακτικοί στόχοι

Μέσα από τη μελέτη του έργου επιδιώκεται οι μαθητές:

- ◆ Να απολαύσουν το λογοτεχνικό κείμενο και αισθητικά αλλά και για το περιεχόμενό του.
- ◆ Να καλλιεργήσουν τη συνήθεια να διαβάζουν λογοτεχνία.
- ◆ Να δουν ότι η λογοτεχνία συχνά είναι αντανάκλαση της πραγματικότητας την οποία μεταπλάθει με τους δικούς της τρόπους.
- ◆ Να ευαισθητοποιηθούν από τη θεματική του βιβλίου και να είναι σε θέση να αντιπαραβάλλουν τους θεματικούς του άξονες με τη σημερινή πραγματικότητα.
- ◆ Να ανακαλύψουν τη θέση που ο συγγραφέας και το έργο του «κατέχουν» στο σύγχρονο Ν.Ε. λογοτεχνικό τοπίο.

β) Ειδικοί διδακτικοί στόχοι

Μέσα από τη μελέτη του έργου επιδιώκεται οι μαθητές:

- ◆ Να γνωρίσουν οι μαθητές το κοινωνικό φαινόμενο της μετανάστευσης ως ένα από τα πιο χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας των αρχών του 20ου αι. και να εντοπίσουν τα αίτιά του στις δεινές οικονομικές κυρίως συνθήκες της χώρας κάνοντας τις αναγωγές τους στη σύγχρονη πραγματικότητα.
- ◆ Να διαπιστώσουν τη διπλή επίδραση της μετανάστευσης: από τη μια το άνοιγμα νέων οριζόντων, η απόκτηση νέων εμπειριών και η οικονομική πρόοδος και από την άλλη η απόσπαση από τη γενέθλια γη και την οικογένεια, η μοναξιά, τα βάσανα μέχρι την πολυπόθητη οικονομική αποκατάσταση.
- ◆ Να αντιληφθούν ότι το οικονομικό θαύμα των ΗΠΑ οφείλεται μεταξύ άλλων και στην εργασιακή εκμετάλλευση των μεταναστών.
- ◆ Να παρωθηθούν να αποδέχονται τους μετανάστες και τη διαφορετικότητά τους μέσα στο πλαίσιο της παγκόσμιας πολυπολιτισμικής πραγματικότητας.

- ◆ Να δουν πως το συγκεκριμένο αφήγημα, αναδημιουργώντας πραγματικά δεδομένα, έχει μια ιδιότυπη σχέση με την πραγματικότητα.
- ◆ Να βιώσουν αναγνωστικά έναν ιδιότυπο λαϊκό αυτοβιογραφικό λογοτεχνικό λόγο.

2. Σενάριο διδασκαλίας

Το διδακτικό σενάριο που ακολουθεί είναι ενδεικτικό και καλύπτει οχτώ (8) περιόδους σύμφωνα με τον προγραμματισμό του μαθήματος. Σημαντικό είναι, όταν αρχίσει η επεξεργασία του έργου, να δημιουργηθεί κλίμα δεκτικότητας. Σημείο αναφοράς κατά τη διδασκαλία παραμένει πάντοτε το ίδιο το κείμενο.

Την πρώτη περίοδο, οι μαθητές έρχονται σ' επαφή με το βιογραφικό και την εργογραφία του συγγραφέα. Διερευνούν τις συνθήκες συγγραφής του αφηγήματος, τον τίτλο, την τεχνική της αφήγησης και τη γλώσσα. Τα στοιχεία αυτά θα επανέρχονται συνεχώς κατά τη διδασκαλία.

Τη δεύτερη και τρίτη περίοδο μελετούν τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής που διαδραματίζεται η περιπέτεια του ήρωα. Μελετούν επίσης παράλληλα τις συνθήκες που επικρατούν στην αγροτική Πελοπόννησο στις αρχές του αιώνα και που σπρώχνουν στη μετανάστευση τους ανθρώπους της καθώς και τις συνθήκες που βιώνουν ως μετανάστες στις καπιταλιστικές ΗΠΑ.

Την τέταρτη και πέμπτη περίοδο ασχολούνται με τις προσπάθειες αναχώρησης και το ταξίδι του, προσδιορίζοντας κάθε σταθμό του και σχολιάζοντας τις δυσκολίες με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπος αλλά και την επιμονή του να τα καταφέρει. Παράλληλα, εξετάζουν το χαρακτήρα του Αντρέα Κορδοπάτη και τις σχέσεις του με τους άλλους, επιμένοντας στη λιτότητα με την οποία διαγράφεται η μορφή του.

Τη έκτη περίοδο διερευνούν το ρόλο και τη θέση του μετανάστη στις ΗΠΑ στις αρχές του αιώνα, τη συμβολή του στην ανάπτυξη και την πρόοδο της χώρας αλλά και τη δυσανάλογη προς την προσφορά του μεταχείριση από την αμερικάνικη κοινωνία της εποχής. Την έβδομη περίοδο οι μαθητές εργάζονται με τα παράλληλα κείμενα, με στόχο να δουν πως διαπραγματεύονται το ίδιο θέμα άλλοι

λογοτέχνες σε άλλες χρονικές στιγμές.

Την όγδοη περίοδο, έχοντας πια συνολική εικόνα του λογοτεχνικού έργου, οι μαθητές συζητούν για το πόσο σημαντική είναι η διαφορετικότητα για μια κοινωνία που ξέρει να εξελίσσεται και το πόσο πολύτιμη είναι η προσφορά όχι μόνο των ημεδαπών αλλά και των αλλοδαπών στην πρόοδο μιας χώρας. Σχολιάζουν επίσης, το πώς προσέλαβε ο καθένας τους το λογοτεχνικό βιβλίο που μελέτησαν, τις εντυπώσεις και τα συναισθήματα που τους άφησε.

3. Ενδεικτικές ερωτήσεις

1. Να σκιαγραφήσετε τη μορφή του Αντρέα Κορδοπάτη όπως αυτή διαγράφεται μέσα στο έργο.
2. Να διερευνήσετε τους λόγους που ωθούν στη μετανάστευση τόσο τον πρωταγωνιστή όσο και τους υπόλοιπους Δαράιους.
3. Ποια περιστατικά της νεότερης ελληνικής ιστορίας αναφέρονται στο έργο και πώς φαίνεται να επηρεάζουν αυτά το ρεύμα της μετανάστευσης εκείνη την εποχή;
4. Πώς αντιμετωπίζει ο πρωταγωνιστής και πώς η μητέρα του τον πιθανό εκπατρισμό του;
5. Να εξηγήσετε το ρόλο των πρακτόρων και των ακτοπλοϊκών εταιρειών στη δημογραφική εκροή που παρατηρήθηκε στην Πελοπόννησο στις αρχές του αιώνα.
6. Ποιες προσδοκίες έχει το πλήθος των μεταναστών από τη χώρα στην οποία μεταβαίνει για να εργαστεί;
7. Ποια εμπόδια έχει να αντιμετωπίσει ο πρωταγωνιστής από τη στιγμή που αποφασίζει να μεταναστεύσει μέχρι και την επιστροφή του;
8. Να καταγράψετε τις εργασίες με τις οποίες καταπιάνεται ως μετανάστης ο Αντρέας Κορδοπάτης και να βγάλετε τα συμπεράσματά σας για το ρόλο των οικονομικών μεταναστών στις ΗΠΑ στις αρχές του αιώνα.
9. Να σχολιάσετε τις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών όπως τις αναφέρει ο Αντρέας Κορδοπάτης και να τις παραλληλίσετε τις με τις σημερινές συνθήκες διαβίωσης των οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας και άλλες χώρες της Ευρώπης.

10. Σχολιάστε το παρακάτω απόσπασμα:
Τότε αρπαχτήκαμε, φιλιά και κλάματα, που σμίγαμε δυο αδέρφια, χωρίς να γνωριζόμαστε. Γιατί αυτός είχε φύγει επτά χρόνια πριν από μένα και τώρα είχαμε μουστάκι και οι δύο.
11. Να προσδιορίσετε τον τρόπο με τον οποίο ενσωματώνονται στοιχεία της αγγλικής γλώσσας στο λεξιλόγιο των μεταναστών.
12. Να καταγράψετε τους σταθμούς του Αντρέα Κορδοπάτη στις ΗΠΑ από τη στιγμή της άφιξής του μέχρι και την αναχώρησή του.
13. Να εντοπίσετε:
 - α) Τις εθνικότητες που ζουν και εργάζονται στις ΗΠΑ εκείνη την εποχή και αναφέρονται στο έργο.
 - β) Τις περιοχές της Ελλάδας απ' όπου προέρχονται ο Έλληνας μετανάστες στις ΗΠΑ.
14. Να μελετήσετε τη σχέση που έχουν οι μετανάστες με την αμερικάνικη κοινωνία αλλά και μεταξύ τους.
15. Ποιο συναίσθημα κυριαρχεί στη ζωή του Αντρέα Κορδοπάτη κατά τη διάρκεια των περιπετειών του;
16. Γιατί αναζητά γνωστούς και συμπατριώτες ή άλλους «ξενοφερμένους» για τις πρώτες επαφές του ο Αντρέας Κορδοπάτης;
17. Σε ποιους δεσμούς στηρίζεται για να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες της ξενιτιάς;
18. Ο Αντρέας Κορδοπάτης λέει: «*Θ' άλλαξα τ' όνομά μου, με πατριώτη δεν θα έσμιγα κι έτσι τη γλύτωνα. Αλλά η υπόσχεση του αδερφού και ήθελα να είμαι τυπικός μ' αυτόν τον άνθρωπο*». Τι φανερώνει η στάση του αυτή για το ήθος του;
19. Σχολιάστε το παρακάτω απόσπασμα:
Αυτός είχε χρόνους πολλούς φευγάτος αλλά τον έφαγαν οι ασωτείες. Αυτή είναι η ξενιτιά. Στην αρχή δουλειά, κι ύστερα το ξεπλάνημα, χαρτιά, γυναίκες, άλογα εγχειρήσεις.
20. Να προσδιορίσετε τη σχέση συγγραφέα - αφηγητή.
21. Με ποιον τρόπο ο συγγραφέας επιτυγχάνει την αρμονία μεταξύ λόγου και περιεχομένου στο μυθιστόρημα;
22. Ποια στοιχεία ενισχύουν την προφορικότητα του λόγου που χρησιμοποιεί ο Θ. Βαλτινός;

23. Να συσχετίσετε τον τίτλο με το περιεχόμενο του μυθιστορήματος.
24. Να σχολιάσετε το παρακάτω απόσπασμα:
Κατεβαίνω και πάω στο πρακτορείο Μαλούχου. Ήταν ένας νέος υπάλληλος. Τον λέω: Σε έξι μήνες ειδοποίησέ με όταν έχει πλοίο. Και άφησα όνομα και σύσταση.
25. Από ποια οπτική παρουσιάζονται τα πράγματα στο αφήγημα; Πώς εξασφαλίζεται αυτή;

4. Θέματα για μικρές μελέτες - έρευνες

- ◆ Έλληνες και μετανάστευση από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.
- ◆ Η Ελλάδα / Η Κύπρος, ως χώρα υποδοχής μεταναστών.
- ◆ Ο Έλληνας ως «ξένος» στην αμερικάνικη κοινωνία των αρχών του 20ου αι.
- ◆ Ο «ξένος» στη σύγχρονη ευρωπαϊκή κοινωνία.
- ◆ Σύγχρονες μορφές αποδημίας.
- ◆ Μετανάστευση, νόστος, αποδημία, εκπατρισμός, περιπλάνηση. Να μελετηθούν και να παρουσιαστούν οι έννοιες.
- ◆ Μετανάστευση και μητρική γλώσσα.
- ◆ Εστίες της ελληνικής διασποράς.
- ◆ Μετανάστευση και λογοτεχνία
- ◆ Η μετανάστευση στο τραγούδι και τον κινηματογράφο
- ◆ Ο αυτοβιογραφικός λόγος στη λογοτεχνία.

Για τις μελέτες - έρευνες μπορούν να χρησιμοποιηθούν:

- α) Ιστοσελίδες για τους Έλληνες μετανάστες στις ΗΠΑ, όπως:
<http://omogeneia.ana-mpa.gr/specials/us-hellenes/easy.html>
http://www.ellisland.org/photoalbums/ellis_island_then.asp
<http://aqua-aquamarine.blogspot.com/2007/06/ellis-island.html>
http://extras.ha.uth.gr/g-m/ln2/paper_09.asp
<http://www.mani.org.gr/periodikomani/2/metanastes.htm>
<http://www.gae.gr> (Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού)

β) Κινηματογραφικές ταινίες

Νύφες, Παντελή Βούλγαρη
Αμέρικα Αμέρικα, Ηλία Καζάν

Επισήμανση: Στον κινηματογράφο μεταφέρθηκε το 1983 από τον Χρήστο Σιοπαχά και το βιβλίο του Θ. Βαλτινού, Η κάθοδος των εννιά.

γ) Τραγούδια της ξενιτιάς

**ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
ΚΕΙΜΕΝΑ**

Το θέμα της μετανάστευσης απασχόλησε και άλλους λογοτέχνες, Έλληνες και μη. Οι νέες συνθήκες στα Βαλκάνια, δεν του επιτρέπουν να ατονήσει ως λογοτεχνική ύλη. Έτσι, οι μαθητές με «πρόσχημα» την κοινή θεματική με το λογοτεχνικό βιβλίο που διδάσκονται, μπορούν από το έργο του Θ. Βαλτινού να οδηγηθούν στην ανάγνωση και άλλων λογοτεχνικών έργων, ενδεικτικά αποσπάσματα των οποίων παρατίθενται πιο κάτω.

Τα κείμενα / αποσπάσματα κειμένων που ακολουθούν προτείνονται για παράλληλη ανάγνωση (συνανάγνωση) και επεξεργασία με το «Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη. Βιβλίο πρώτο: Αμερική» κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας. Η διακειμενικότητα εξάλλου εξασφαλίζει την πολυδιάστατη προσέγγιση της διδασκαλίας του λογοτεχνικού βιβλίου προς όφελος της ανάπτυξης της κριτικής σκέψης των μαθητών. Είναι στη διακριτική ευχέρεια του διδάσκοντα να υποβοηθήσει την παράλληλη ανάγνωση με κατάλληλες εργασίες.

ΕΝΑΣ ΚΥΠΡΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΟΡΔΟΠΑΤΗΣ!

Το 1988 πρωτοεκδόθηκαν από το Συγκρότημα Λαϊκής Τράπεζας Κύπρου, τα απομνημονεύματα ενός αγρόματου Κύπριου μετανάστη από το Μαζωτό, του Σάββα Τσερκεζί (επιμέλεια Φοίβου Σταυρίδη).

Ημερολόγιον του βίου μου: Αρχόμενον από του 1886, Σάββας Τσερκεζής,

Εκεί πλησίον ίστατο εις, με ένα χειραμάξιον πλήρη από αγλάδια και μήλα. Εξάπαντος λέγω, θα είναι Έλληνας διότι είχα ακούσει ότι εις την Αμερικήν οι πλείστοι πλανόδιοι πωληταί οπωρών είναι Έλληνες. Τον ηρώτησα να μου είπει πού είναι ο σιδηροδρομικός σταθμός. Πράγματι ήτο Έλληνας, όστις και με οδήγησεν εις τον σταθμόν, διότι μόλις ήτο είκοσι βήματα μακράν. Εισήλθον, επλησίασα εις την θυρίδα των εισιτηρίων, πλην και εκεί μόλις είδον τα σελίνια, μοι απήντησαν με το συνηθισμένον «νο κουτ». Έτρεξα όμως να προφθάσω τον Έλληνα οπωροπώλην, διότι (επειδή δεν είχα αμερικάνικα νομίσματα) θα εκινδύνενα να μείνω εις τους δρόμους. Πράγματι λοιπόν, ο Έλληνας οπωροπώλης μου εφάνη λίαν χρήσιμος με οδήγησεν εις εν ελληνικόν καφεστιατόριον του οποίου ο διευθυντής, αφού ήκουσεν όλην την ιστορίαν, με καθησύχασεν: «Μη στενοχωριέσαι», μοι λέγει, «αύριον εγώ σου εξαργυρώνω τα λεπτά σου εις την τράπεζαν και αναχωρείς διά την Νέαν Υόρκην». [...]

Άφιξις και διαμονή εις Los Angeles, California

Όταν έφθασα εκεί ήτο Οκτώβριος του 1908, μεγάλη δυστυχία εμάστιζεν την εργατικήν τάξιν συνεπεία της χρηματικής κρίσεως ήτις συνέβη το 1907. Όλα σχεδόν τα εργοστάσια ήσαν κλειστά, η βιομηχανία νεκρά, το εμπόριον παραλυμένον, εκ τούτου και η εργατική τάξις υπέφερον τα μέγιστα, μάλιστα εις τας ανατολικάς πολιτείας – ως περισσότερον πυκνοκατοικημένας – η κυβέρνησις ηναγκάσθη να λάβει μέτρα φοβούμενη ταραχάς: διένειμεν άρτον και χρηματικάς βοθηθείας εις τους πωχούς.

Το δεινόν της περιστάσεως με εφόβιζεν και ήμην πάντοτε βυθισμέ-
νος εις διαφόρους σκέψεις, διότι το εις τους φίλους μου χρέος υπε-
ρέβαινε τα ενενήντα δολλ[άρια], εκ παιδικής μου δε ηλικίας εφο-
βούμην το χρέος και ως εκ τούτου πάντοτε ατέφευγα να συνάψω
έστω και το παραμικρόν δάνειον. Οι φίλοι μου με ηρώτων τι είχα
και διατί τόσον σκεπτικός, αφού άλλοτε όταν ευρισκόμεθα εις τας
Αθήνας ήμην πάντοτε εύθυμος και διασκεδαστικός εις την παρέ-
αν, διατί τώρα μελαγχολώ; Εις δε εξ αυτών αστεϊζόμενος με λέγει:
«Μη φοβείσαι, Σάββα. Λάβε υπ' όψιν σου ότι ευρίσκεισαι εις τας
Ηνωμένας Πολιτείας, και δη εις την χρυσοφόρον Καλιφόρνιαν».
[...]

Μην ολόκληρος είχε παρέλθει αφότου αφίχθην εις Λος Άγγελος
και δεν ηδυνήθην να προσληφθώ εις καμίαν εργασίαν ένεκα, ως
ανέφερα ανωτέρω, της χρηματικής κρίσεως. Δύο εκ των φίλων μου,
οίτινες ειργάζοντο εις εν ξυλμπορικόν εργοστάσιον και οι οποίοι
επλήρωνον δέκα δολλάρια μηνιαίως τραμπούκο του αρχιεπιστά-
του όπως διατηρούν την εργασίαν τακτικώς, τον παρεκάλεσαν να
μου δώσει και εμέ εργασίαν. Το κατάστημα δεν εχρειάζετο, αλλ'
αυτός, χάριν του τραμπούκου –διότι του υπεσχέθησαν και δι' εμέ
τα δέκα δολλάρια- με προσέλαβεν. Πλην, μόνον δεκαπέντε ημέρας
ειργάσθην διότι, ως ανέφερα προηγουμένως, δεν είχεν ανάγκην.

Εν διαστήματι τριών και ημίσεως μηνών μόνον δεκαπέντε ημέρας
ειργάσθην. Φαντασθείτε την θέσιν μου; Είχον οικογενειακάς υπο-
χρεώσεις, υπεσχέθην εις την φίλην μου ότι πολύ ταχέως θα επέ-
στρεφα εξ Αμερικής αν ουχί πλούσιος, πάντως όμως οικονομικώς
ανεξάρτητος όπως δυνηθώ και την απαλλάξω –ως έλεγεν- από τα
βάσανα· ταλαίπωρος κόρη! Ανέμενε την σωτηρίαν της, από ποί-
ον; Από εμέ, τον αείποτε βασανιζόμενον. Εις τον ουδέποτε γνωρί-
ζοντα την ευτυχίαν, τον αιωνίως καταδικωόμενον υπό της αδυσω-
πήτου *Ειμαρμένης*, επεθύμει να συνδέσει τον βίον της, φευ! Την
αναμνησκομαι και η καρδιά μου ραγίζει.

Διότι πόσα και ποία χρυσά όνειρα δι' αυτήν έπραττον! Αι τόσαι
περιπέτειαι ας υπέστην (εις το ενδεκάμηνον διάστημα το οποίο δι-
ήλθον πλανώμενος ανά τους ωκεανούς έως ου φθάσω εις τον νέον
κόσμον), με την καρδίαν πλήρη ελπίδων ότι εις διάστημα τριών το
πολύ ετών θα επέστρεφα εις την Σμύρνην!

° Την ίδια χρονιά ο Γ.Π.Σαββίδης θα σχολιάσει την έκδοση στην εφ. Βήμα, τιτλοφορώντας το σχόλιό του –απόσπασμα του οποίου ακολουθεί, Ένας Κύπριος Ανδρέας Κορδοπάτης.

[...] Όσοι θαυμάζουν τον Λουκή Λάρα (1879) του Δημητρίου Βικέλα ή το Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη (1964) του Θανάση Βαλτινού, θα έχουν εδώ την ευκαιρία να εκτιμήσουν από πρώτο χέρι ένα νέο, εκτενές παράδειγμα της αυθεντικής ύλης στην οποία βασίστηκαν αυτά τα δύο ανεπανάληπτα κατορθώματα της πεζογραφίας μας. Λογαριάζω πως ο Κορδοπάτης θα ήταν σχεδόν πέντε χρόνια προεσβύτερος από τον Τσερκεζή, δηλαδή γεννημένος περίπου στα 1869, γι' αυτό ίσως δεν πολέμησε ούτε στα 1879 ούτε, βέβαια, στους Βαλκανικούς Πολέμους. Και θυμίζω πως η διασκευή του κ. Βαλτινού καλύπτει τα χρόνια 1895-1910, με κύριο θέμα την μετανάστευση του Κορδοπάτη στην Αμερική.

Τα απομνημονεύματα του Τσερκεζή (επιμένω να τα λέω έτσι, διότι «ο συγγραφέας μονάχα μια φορά κάνει προσπάθεια να παρακολουθήσει ημερολογιακά τα γεγονότα [Πόλεμος του 1897], προσπάθεια που δεν τη συνεχίζει ως το τέλος») είναι πολύ πιο σύνθετα και εκτεταμένα.[...]

Πιτσιμπούργκο, Σώτη Τριανταφύλλου

Πιτσιμπούργκο, 6 Γενάρη 1913

Αγαπημένη μου Ελέγκω, άργησα να σου γράψω γιατί εν έβρισκα γραμματικό, κι όλοι δω πέρα τρέχουνς κι ιδρώνουνε ολημερίς, γι' αυτό κουβαληθήκανε στην Αμερική. Δουλεύουμε δέκα ώρες τη μέρα, αλλά όποιος θέλει και τον βαστούν τα πόδια του κάμνει περωρίες. Το Πιτσιμπούργκο, Ελέγκω μου, είναι πόλις μεγάλη, τέτοια εν έχεις ματαδεί, ούτε εγώ έχω ματαδεί. Ήντα να ειπά; Πως είμαι δω πέρα μοναχός σαν καλαμιά στον κάμπο; Πως θα βγάλω γλήγορις παράδες για να σου κάμω πρόσκληση; Άμα τα συλλογιέμαι, αντεροθερίζομαι, σκιαίζομαι ήμπα κι εν τα καταφέρω και μείνεις έδεκει πέρα αμανάτι και γω δω πέρα αμανάτι.[...]

Πιτσιμπούργκο, 1 Ιούλη 1913

Ελέγκω μου, Ελέγκω μου, σου γράφω κάθε βδομάδα, κάμνει πέντε σέντσια το γράμμα, κι εσύ δε λαβαίνεις τίποτα και κάθεσαι και ντολαχιάζεις και ποιος ξέρει ήντα βάνεις με το νου σου. Εδώ, δουλειά, όλη μέρα στέκομαι μπροστά στο καμίνι, και το βράδυ πέφτω ξερός, ούτ' όνειρα δε βλέπω. Ήρτε αφ' τη Χιό ένας συγγενής του Πίττα, και ψάχνει δουλειά στο Πιτσιμπούργκο κι εδώ ολόγυρα στην Πενσυλβανία. Μένει τώρα μαζί μας, στρωματσάδα, ξέρεις. Ο Ζαχαρίας, ο Σπύρος αφ' την Κέραμο (καλό παιδί, αλλά, Ελέγκω μου, ροχαλίζει, δε ημπορούμε να κλείσομε μάτι) και τούτος δω ο Πίττας που εβουλευτήκε σε μια γωνιά. [...]

Όλο το Πιτσιμπούργκο Ελέγκω μου, είναι γεμάτο εργοστάσια: κονσέρβες, ηλεκτρικό, μέταλλα, καρνάγια, αυτοκίνητα, αυτοκίνητα. Εμείς οι Έλληνες, λίγοι είμαστε, αλλά δουλευταράδες, μακριά αφ' απεργίες και μπερδέματα, θέλουμε τώρα να φτιάξουμε εκκλησιά όμως κι η εκκλησιά για να χτιστεί θέλει παράδες, κι ο παπάς παράδες θέλει κι εκείνος... Άμα βρεθούνε οι παράδες, θα τη χτίσουμε, θα την επούμε Άγιο Σπυρίδωνα. Εν είναι μακριά η μέρα εκείνη.

Πιτσιμπούργκο, 26 Νοέμβρη 1913

Ελέγκω μου, γυναικούλα μου, λίγη απαντοχή ακόμα, καρδούλα μου. Ευχαριστώ για το χαλβά, έφτασε τριμμένος αλλά ήτονε μπου-

κιά και συχώριο. Ο Σπύρος ελωλάθηκε, εγώ, σκεφτόμουνα ήμπα του κάμει καλό στο ροχαλητό. Αλλά, μπα, τίποτις.

Εψές είχαμε συφορά εδώ στο Πιτσιμπούργκο, κόσμος επνίγηκε μέσα στον υπόνομο! Στους βόθρους! Είναι σκληρή η ζωή στην Αμερική, Ελέγκω μου, το μόνο καλό είναι ότι γνωρίζεις πού και πού κανέναν άνθρωπο της προκοπής, κι ότι όλοι οι αθρώποι είναι διαφορετικοί, εκτός αφ' τους Σλάβους, που 'ναι σαν κι εμάς, πάνω-κάτω δηλαδή. Οι γυναίκες είν' αλλιώτικες, όχι ότι ξενοκοιτάω, Ελέγκω μου, αλλά, είν' αλλιώτικες και, ντρέπουμε που θα το ειπώ, είναι τσαούσες, κάμνουνε ό,τι κάμνουνε κι οι άντρες. Δουλεύγουνε, μπαίνουνε στ' αυτοκίνητα, οδηγούνε, ζητούνε μιστά, και τώρα θένε, λένε και τον ψήφο. Πριν από χρόνια, μου το 'πε ο Παντελής ο Τιχάκης, είχανε γίνει επεισόδιαστα εργοστάσια, οι γυναίκες την επλήρωσανε τη νύφη. Ξύλο με παλούκια, Ελέγκω μου. Εδώ οι εργοστασιάρχες είναι ένα με τους Τούρκους. Βουρδουλιάζουνε. Αλλά μοναχά άμα ζητήσεις αύξηση. Λένε: έτσι κι απεργήσετε, το ποτάμι θα βαφτεί κόκκινο. Σκιάζομαι, Ελέγκω μου και λουφάζω. Άχνα δε βγάζω ο έρμος.

Αυτές τις μέρες γνώρισα έναν Ιταλό, η μάνα του είν' αφ' τη Γένοβα (ιδέα εν είχε πως η Γένοβα είχε κατακτήσει τη Χιό, α μπα, είτε, κοίτα να ιδείς!) ο πατέρας του Σικελός, και κάμνει κάτι σωστές δουλειές εδώ στο Πιτσιμπούργκο και στο Τσικάγο, που 'ναι μεγαλύτερη πόλις, προς τα πάνω, θαρρώ. Στο Τσικάγο πήγε κι ο Μπυλιράκης με την Αμερικάνα. Αυτός ο Ιταλός, πολλούς παράδες, Ελέγκω μου. Τζάκομο τονε λένε, Τζακ στ' αμερικάνικα, και φοράει χρυσό σταυρό με τον Άγιο Γιάκωβο, αλλά, σ' το λέω μυστικό, οι πολλοί παράδες δε βγαίνουνε με το σταυρό στο χέρι και τούτος δω, που 'ναι χαρά Θεού παλικάρι, φανούζος, αν και κομμάτι σέρτικος, έχει το παρατσούκλι «Ντον», «Δον», κι όλοι οι συμπατριώτες του τονε σέβονται και τονε προσκυνάνε. Τονε φιλούνε σταυρωτά. Λέει πως άμα του κάμνω κάνα-δυο θελήματα θα ιδώ χαίρι. Συμφωνεί κι ο Παπαζήτος, συμπατριώτης αφ' την Πελοπόννησο, αν και, Ελέγκω μου, μακριά από Πελοποννήσιους. Α, πα, πα, Έλληνες είναι, και τους συμπατριώτες μας τους έχουμε κορώνα, αλλά, πω, πω, φάρα! Πολύ μπαγαμπόντηδες.[...]

Δημοτικό τραγούδι

Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο
η ξενιτιά σε χαίρεται κι εγώ 'χω τον καημό σου
Τα ξένα τρων τα νιάτα σου, τρώνε την λεβεντιά σου
Τί να σου στείλω ξένη μου τί να σου προβοδίσω
να στείλω μήλο σέπεται κυδώνι μαραγκιάζει
να στείλω μοσκοστάφυλλο, στο δρόμο ξεσπειριάζει
να στείλω και το δάκρυ μου σ' ένα φτενό μαντήλι
το δάκρυ μου είναι κοφτερό και καίει το μαντήλι.

Ανάθεμά σου ξενιτιά με τα φαρμάκια πώ 'χεις
Τη χαραυγή σηκώνομαι, γιατί ύπνος δεν με παίρνει
ανοίγω το παράθυρο κοιτώ τους διαβάτες
κοιτάω τις γειτόνισσες και τις καλοτυχάω
με τα παιδιά στην αγκαλιά να τα γλυκοβυζιάζουν
με παίρνει το παράπονο το παραθύρι αφήνω
και γυρνώ μέσα κάθομαι και μαύρα δάκρυα χύνω.

Γλυκοχαράζουν τα βουνά κι έμορφες κοιμώνται
τα παλικάρια τα καλά για ξένα ξεκινούνε
Ανάθεμά σε ξενιτιά που μας παίρνεις τα καλύτερα παιδιά.

Ο Αμερικάνος, Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη

- [...] Ο ξένος ήκουσε, κι έσπευσε να επανορθώσει την παρανόησιν.
- Με συμπάθειο κύριε· είπα, να κάμω τωκ, να κάνω κονβερσατσιώ-νε, πώς το λένε;
 - Θέλει να πη, δυσκολεύεται να κάμη κουβέντα στη γλώσσα μας, είπεν εννοήσας ο καπετάν Ιμβριώτης.
 - Α! Ναι, κουβέντα, είπεν ο ξένος· ξέχασα τα λόγια ρωμείκα.
 - *Αντ χουέρ γιου κομ;* Είπεν ο Κουρασάνος, σολοικίζων αγγλιστί το: πόθεν έρχεσαι;
 - Στην ώρα εδώ ήρθα, απήντησεν ο Αμερικάνος· ύστερα δεν ξέρω, κι άλλα ταξίδια θα κάμω.
- Ο καπετάν Κουρασάνος, τον εκοίταξε μηδέν εννοών.
- Δεν κάθεται σινιόρε; είπεν ο Ιμβριώτης· που θα βρεις καλύτερα;
 - Δεν κάθομαι, πάω να κάμω *γουώκ*, να φέρω γύρο, πως το λέτε;
 - Να κάμης σπάτσιος.
 - Α, ναι, *σπάτσιο*, είπεν ο ξένος· ναι, βλέπω, σαν δεν ειπή ένας λόγια ιταλικά, δεν καταλαβαίνει άλλος ρωμείκα.[...]

Το Διπλό βιβλίο, Δημήτρη Χατζή

[...] Ένα μικρό ρωμαίικο, σαράντα χιλιάδες ψυχές, είμαστε δω σε τούτη την πόλη. Περισσότεροι δηλαδή κι απ' όλο το Βόλο. Και τους έχουμε βέβαια κάμποσους τέτοιους και μεις – το κουβαλήσαν εδώ το χωριό τους, στο χωριό τους γυρίζουνε και κοιμούνται το βράδυ, στο χωριό τους ξυπνούνε κάθε πρωί και περιμένουν ν' ακούσουνε τα κοκόρια, που δε λαλούν στη Στουγκάρτη – περπατούνε πάνω στην άσφαλτο και δεν έχουνε κοτρώνια για να σκοντάψουν, παραπατούνε και παραδέρνουν μέσα στα σίδερα, τα γυαλιά, τ' αλουμίνια που' ναι γύρω τους. Δε σου λέω γι' αυτούς – δεν είναι δική μου δουλειά – πήγαινε βρές τους – μπορεί να σου πουν αυτοί περισσότερα για το ρωμαίικο που ζητάς. Εγώ – για μένα σου λέω. [...]

Μικρό ημερολόγιο συνόρων, Γκασμέντ Καπλάνι

Ο τρόπος που εγκαταλείπει την πατρίδα του ο μετανάστης του προσδίδει κάτι από τη λάμψη ενός ήρωα. Αλλά στην καθημερινή του ζωή είναι εύθραυστος, μπερδεμένος, ενίοτε γελοίος. Σαν το χαρτοπαίχτη που ονειρεύτηκε το μεγάλο κόλπο, αλλά δεν ξέρει το πιο ουσιαστικό: πώς παίζεται το παιχνίδι... Εκείνος νόμισε πως εδώ που ήρθε θα ήταν όλα εύκολα, πως θα τον βοηθούσαν, θα του μάθαιναν το παιχνίδι, και μάλιστα πως θα τον επαινούσαν εάν κατάφερε να τους κερδίσει... Τώρα ανακαλύπτει πως τα είδωλά του δε δίνουν δεκάρα για εκείνον. Ανακαλύπτει και κάτι χειρότερο: πως κανείς δεν τον προσκάλεσε, πως ήρθε απρόσκλητος. Και επίσης ότι περνά εντελώς απαρατήρητος. Ένα πλάσμα αόρατο. Και, όταν τον παρατηρούν, είναι για να τον λυπούνται στιγμιαία ή να τον απεχθάνονται με διάρκεια.

Να ήξερε τουλάχιστον τη γλώσσα, σκέφτεται, και θα έδειχνε σε όλους αυτούς που δεν αξιώνουν να του ρίξουν ούτε ένα βλέμμα το πόσο αξίζει. Γιατί αυτοί πρέπει να μάθουν πως εκείνος αξίζει πάρα πολύ. Δεν την ξέρει όμως τη γλώσσα και έχει τρομοκρατηθεί, γιατί αυτοί οι ντόπιοι τη μιλάνε τόσο γρήγορα, που είναι σαν να ακούει ραπτομηχανή... Όχι, αποκλείεται να τη μάθει, ας πάνε στο διάβολο εκείνοι και η γλώσσα τους... Αλλά αν δεν τη μάθει, δεν μπορεί να βρει δουλειά, άρα δεν μπορεί να επιβιώσει. Τότε ας μάθει τουλάχιστον τα απαραίτητα. Τις πρώτες δέκα λέξεις. Τις πρώτες δέκα προτάσεις. Και τις μαθαίνει, χωρίς να καταλάβει πολύ καλά πώς. Τότε ανακαλύπτει ότι αυτή η γλώσσα δεν είναι και τόσο δύσκολη. Έπειτα ανακαλύπτει πως έχει αρχίσει να του αρέσει, γιατί τώρα που τη μιλά δεν είναι πια μια βουβή παρουσία. Ο ενθουσιασμός του όμως ξεθωριάζει γρήγορα. Αυτός δεν τη μιλά τη γλώσσα, τη σπάει, κυριολεκτικά την κατακρεουργεί. Τα θηλυκά ονόματα τα κάνει αρσενικά, τα αρσενικά θηλυκά και τα περισσότερα ουσιαστικά ουδέτερα. Ήταν βουβός, έγινε σπαστικός.

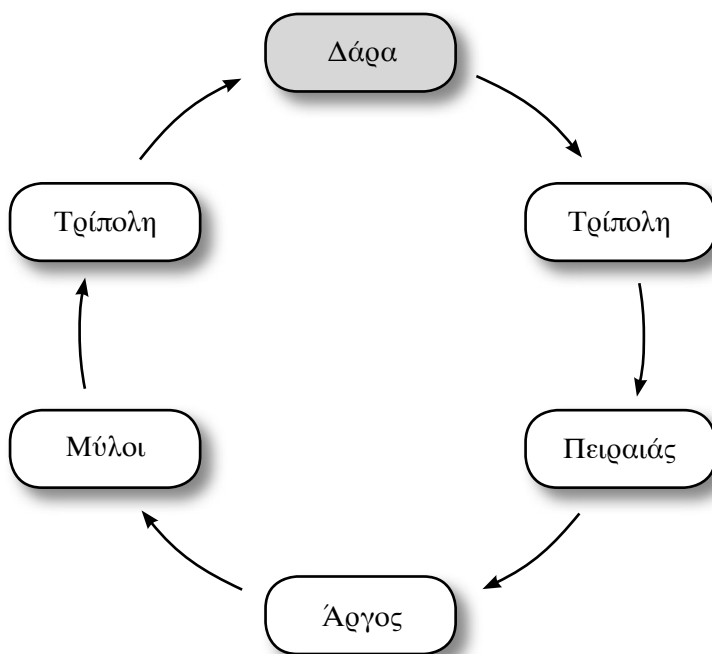
«Πάτμιοι εργάτες στο Μπέρκλεϊ», *Το σώμα της γραφής*. Μανόλη Πρατικάκη

Καταγκόμαστε εκ της νήσου Πάτμου που ομοιάζει
μακρινόν άστρον της θαλάσσης στο μυαλό μας.
Κι ήρθαμε ως εδώ, πεινασμένοι λοτόμοι διατηρώντας
όσα ίχνη ιταγκένειας επιτρέπει το αδηφάγο
και φρικώδες Μπέρκλεϊ

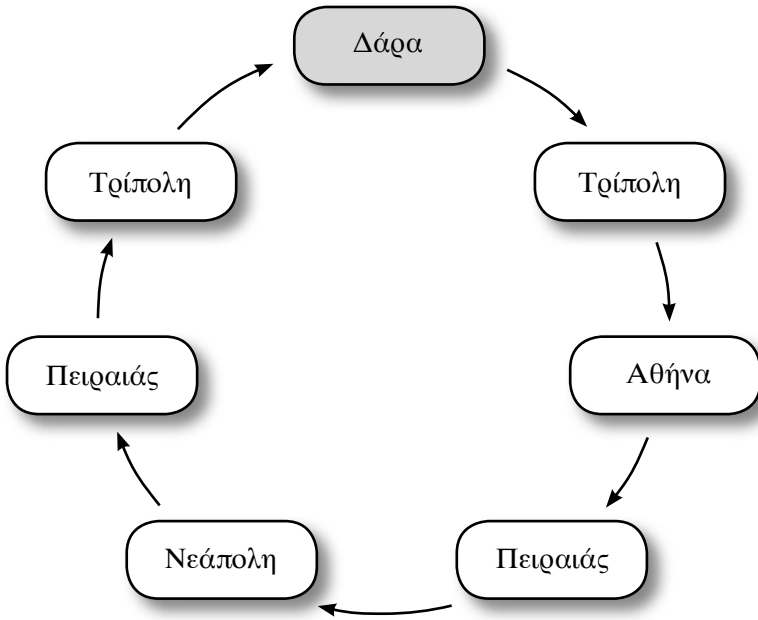

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΟΙ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΤΟΥ
ΑΝΤΡΕΑ ΚΟΡΔΟΠΑΤΗ

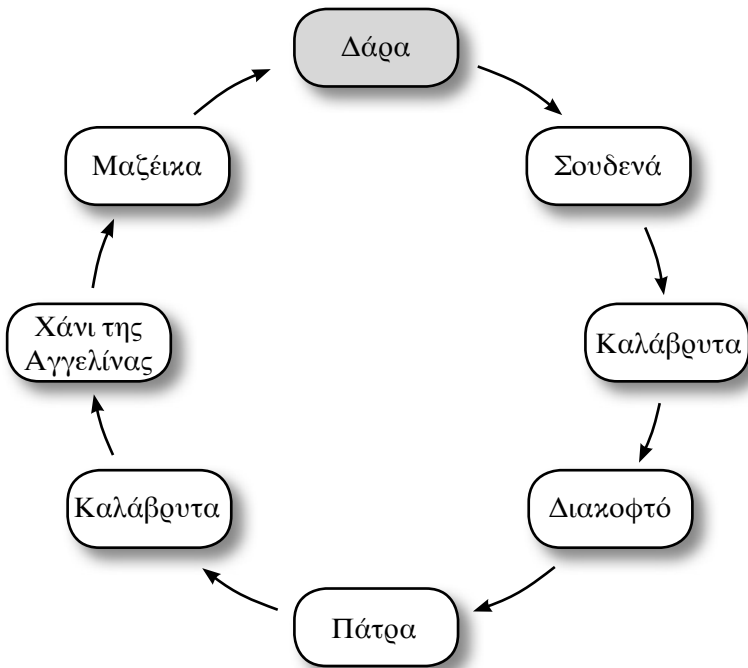
Α' διαδρομή -1903

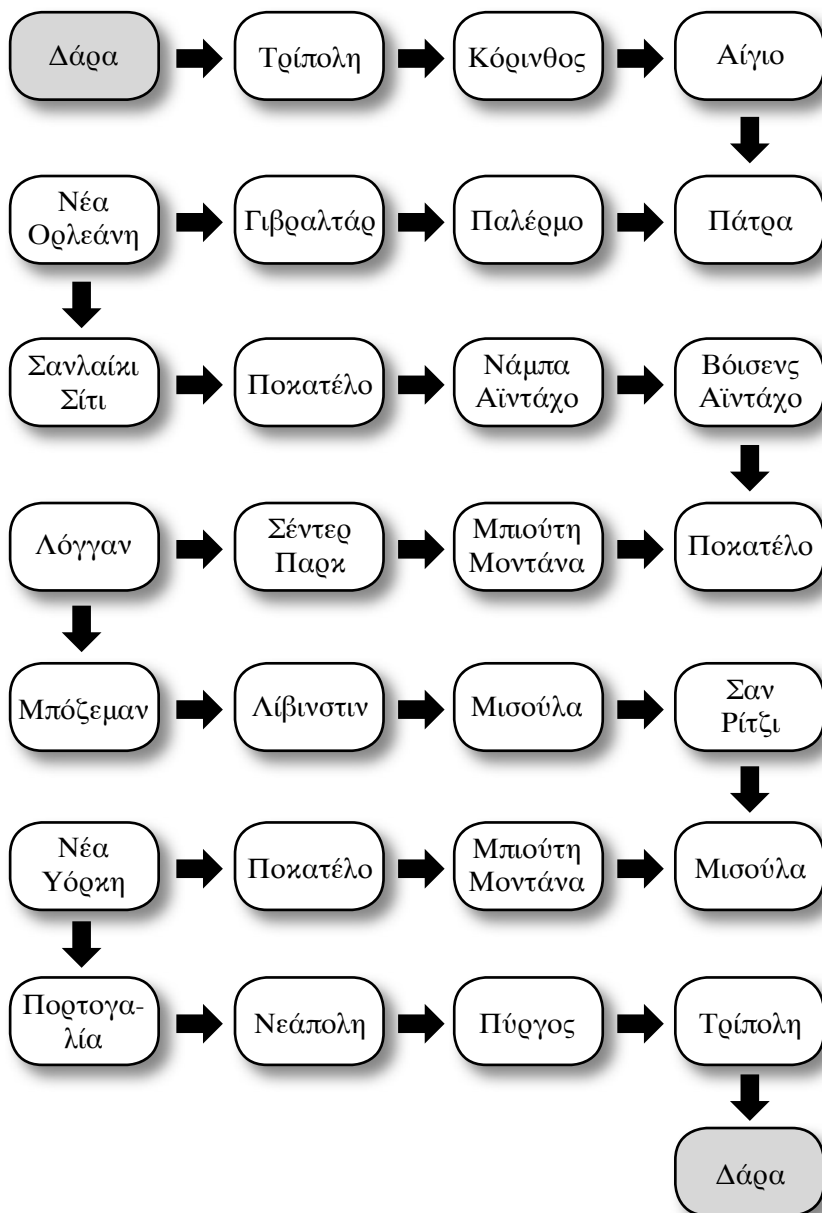
Β' διαδρομή -1904

Γ' διαδρομή -1907

Δ' διαδρομή - 1907

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Για το έργο

- Δημήτρης Δασκαλόπουλος, «Θανάσης Βαλτινός», στο *Η μεταπολεμική πεζογραφία: Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67Β'*, εκδ. Σοκόλης, Αθήνα, 1988, σ. 298-320.
- Ingrid Elam, «Κληρονόμος της Αρχαιότητας», στο *ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΛΤΙΝΟ*, *Κριτικά κείμενα*, ο.π. σ. 105.
- Michel Grodent, «Το Συναξάρι του Θανάση Βαλτινού», στο *ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΛΤΙΝΟ*, *Κριτικά κείμενα*, ο.π. σ. 97-101.
- Klaus Haase, *Μνημεία της φτώχειας*», στο *ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΛΤΙΝΟ*, *Κριτικά κείμενα*, ο.π. σ. 95-96.
- Λεύκιος Ζαφειρίου, «Χρονολόγιο Θανάση Βαλτινού», *Νέα Εστία*, ο.π. σ. 217-226.
- Αλέξανδρος Κοτζιάς, ««Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη», αφήγημα, Θανάση Βαλτινού», στο *ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΛΤΙΝΟ*, *Κριτικά κείμενα*, (Εισαγωγή, ανθολόγηση κειμένων ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ), Εκδόσεις ΑΙΓΑΙΟΝ, Λευκωσία 2003, σ. 89-92.
- Δημοσθένης Κούρτοβικ, «*Θανάσης Βαλτινός*», *Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς: Ένας οδηγός*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 1995 σ. 33-36.
- Κλαίρη Μιτσοτάκη, «Κυκλικές σκέψεις γύρω από την τέχνη του Θανάση Βαλτινού», *Νέα Εστία*, ο.π. σ. 95-102.
- Μαρία Νικολοπούλου, «Η μαρτυρία στο έργο του Θανάση Βαλτινού», *Πόρφυρας*, 103, (2002), σ. 95-100.
- Γιάννης Παπαθεοδώρου, «Το παιχνίδι της μνήμης και της λήθης, Ζητήματα ιστορίας και ιδεολογίας στην πεζογραφία του Θανάση Βαλτινού», *Νέα Εστία*, 1802 (2007), σ. 82-94.
- Kristjan Saag, «Μεγαλείο σε μικρό μέγεθος», στο *ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΛΤΙΝΟ*, *Κριτικά κείμενα*, ο.π. σ. 102-104.
- Απόστολος Σαχίνης, «Θανάση Βαλτινού, Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη», στο *ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΛΤΙΝΟ*, *Κριτικά κείμενα*, ο.π. σ. 93-94.
- Κώστας Χατζηαντωνίου, «Τα προσώπια της μνήμης. Στοιχεία για το έργο του Θανάση Βαλτινού», *Νέα Εστία*, ο.π. σ. 67-75.

Β. Για τη διδασκαλία

Λογοτεχνία και Εκπαίδευση, επιμ. Βενετία Αποστολίδου - Ελένη Χοντολίδου, εκδ. Τυπωθήτω / Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 1999

Κώστας Μπαλάσκας, *Ανάγνωση Λογοτεχνίας, Μελετήματα*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2001

Ομάδα Έρευνας για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας, *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, επιμ. Βενετία Αποστολίδου - Βικτωρία Καπλάνη – Ελένη Χοντολίδου, εκδ. Τυπωθήτω / Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 2000.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Για το συγγραφέα και το έργο του

<http://www.haef.gr/gre/libraries/biografies/valtinof.htm>

http://www.greek-book.en/shop/page/3?shop_param=

<http://www.in.gr/books/htm/baltinosynaxari.htm>

www.e-yliko.gr/htmls/Fyyl/glossa/filogvaltinof.aspx-28k

<http://arcadia.ceid.upatras.gr/arkadia/culture/personalities/valtinof.htm>

<http://www.tanea.gr/default.asp?pid=2&ct=4&artid=4319046>

<http://www.potheg.gr/WriterDetails.aspx?id=7711471&lan=1>

<http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=115>

<http://www.ntng.gr/default.asp?entryID=242&pageID=6&tablePageID=3&langID=1>

<http://invenio.lib.auth.gr/record/15256/files/npa-2005-14826.pdf>

http://archive.enet.gr/online/online_text/c=113,dt=29.03.2008,id=4272816

<http://www.biblionet.gr/main.asp?page=showauthor&personsid=19183>

